

Analysunderlag från Analysgruppen för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2020

Innehåll

Förord.....	3
Inledning	4
Megatrender – hörnstenar i den globala policydiskussionen.....	6
Exempel på hur olika trender samspelar	6
Vissa viktiga utvecklingsprocesser förändras bara långsamt, andra mycket snabbt.....	8
Långsamma förändringsprocesser och förändringar på sikt	9
Klimat- och miljöpåverkan minskar inte tillräckligt snabbt	9
Demografi, åldrande befolkning och migration – regionala förändringsmönster kvarstår.....	11
Sociala och samhälleliga förändringar - allt är inte väl i tillitens förlovade land	14
Samhällets infrastruktur ger viktiga ramar för regioners och platser långsiktiga utveckling	16
Relativt snabba förändringar präglar företag och näringsliv	21
Sveriges näringsliv fungerar i en global väv av varu- och tjänsteproduktion	21
Specialisering inom globala produktionssystem är en viktig drivkraft för Sveriges konkurrenskraft	23
Näringslivets dynamik är motorn för konkurrenskraft och hållbarhet.....	25
Entreprenörer och företagare som ”agenter för förändring”	28
Verksamheter och kompetensförsörjning i ljuset av pågående långsiktiga förändringar	30
Företagens och näringslivets investeringar i kunskap och teknologi	33
Flera nya och många gamla pusselbitar för att stärka en hållbar regional utveckling och konkurrenskraft.	36
Mot en global integrerad ekonomi – fler företag ska kunna lyckas på internationella marknader .	37
För en ökad hållbarhet globalt –framgångar och lösningar ska spridas internationellt.....	38
Ökad konkurrenskraft och hållbarhet genom regional specialisering inom näringslivet.....	39
Entreprenörer och företagare som möjliggörare	40
Det behövs kunskap på olika sätt	41
Planera utifrån funktionella samband	43

Förord

Inom den regionala tillväxtpolitiken pågår just nu två stora utvecklingsprocesser, dels utformningen av en ny sammanhållningspolitik, dels en översyn av den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015 – 2020. Som inspel till dessa utvecklingsprocesser har analysgruppen under 2019 – 2020 tagit fram ett tjänstemannaunderlag i vilken viktiga omvärldsfaktorer beskrivs och analyseras utifrån ett regionalt perspektiv. I relation till dessa förändringstendenser försöker vi även formulera frågeställningar och utmaningar som den regionala tillväxtpolitiken behöver ta hänsyn till. Analysgruppens tvärsektoriella kompetens har lett till ett brett angreppssätt och en analys med många olika infallsvinklar. Analysgruppens förhoppning är att det underlag som gemensamt arbetats fram ska ge regeringen och övriga läsare nya tankar och infallsvinklar inför arbetet med en fortsatt politikutveckling. Underlaget är sammanställt av Analysgruppens sekretariat (Tillväxtverket), med stöd av myndigheternas ledamöter i analysgruppen, som bidragit med kunskap och underlag.

Analysgruppen i sin nuvarande form inrättades genom ett regeringsbeslut 2014. Analysgruppens syfte är att bidra till genomförandet av den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015 – 2020. Gruppen ska också stärka det regionala perspektivet i myndigheters analysarbete, bidra till kunskapsöverföring och informationsutbyten mellan myndigheterna samt främja dialogen mellan myndigheter och de regionalt utvecklingsansvariga. Analysgruppens arbete kan således ses som ett led i regeringens ambition att stärka en kunskapsbaserad politikutveckling på samtliga beslutsnivåer. Myndigheterna som deltar i analysgruppen är Tillväxtverket, Boverket, Statens energimyndighet, Havs- och vattenmyndigheten, Jordbruksverket, Kulturrådet, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Naturvårdsverket, Post- och telestyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Statens statistiska centralbyrå, Skogsstyrelsen, SMHI, Tillväxtanalys, Trafikanalys och Vinnova. Medverkar i analysgruppen gör även Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och Nordregio.

Inledning

Utgångspunkten för analysgruppens arbete är den regionala tillväxtpolitikens mål *Utvecklingskraft med stärkt lokal och regional konkurrenskraft för en hållbar utveckling i alla delar av landet*. Det är ett faktum att förutsättningarna för en långsiktigt hållbar tillväxt och utveckling varierar över landet. Alla regioner och platser har sina unika förutsättningar för att skapa en social, ekonomisk och miljömässigt hållbar utveckling. Dagens utmaningar, såsom exempelvis klimatförändringen, en åldrande befolkning och nya teknologier, är stora och ofta globala och kommer påverka platser och regioner på mycket olika sätt framöver. Rapporten ska tjäna som underlag för utvecklingsprocesser inom den regionala tillväxtpolitiken och vi har främst valt ett företags- och näringslivsperspektiv för att belysa omställningen mot hållbarhet och ökad välfärd för människor i alla delar av landet.

Genomförandet av det regionala tillväxtarbetet delas mellan olika aktörer som verkar på skilda beslutsnivåer, lokala, regionala och nationella. Den regionala tillväxtpolitiken är dessutom nära integrerad med genomförandet av EU:s sammanhållningspolitik och sker i samspel med en rad andra politikområden och behöver därför förhålla sig till målsättningar och överenskommelser på såväl nationell som internationell nivå. Genomförandet av politiken kan därför ses som en komplex process av flernivåstyre och flernivåsamverkan.

Det är dock inte genomförandet av politiken som är i fokus för detta analysunderlag. Analysgruppens avsikt är snarare att utifrån ett brett perspektiv beskriva olika reala strukturer och förändringsprocesser som är viktiga att ta hänsyn till i det kommande arbetet med att nå en hållbar tillväxt och utveckling i Sveriges regioner. I en tid med stort fokus på resultat och effektivitet är det ibland viktigt att stanna upp och titta på behoven som ligger bakom olika offentliga insatser. Eftersom den regionala tillväxtpolitiken agerar inom olika tidsskalor har vi valt att utgå från långsamma respektive snabba förändringsprocesser för att mer åskådligt kunna inordna målsättningar och eventuella lösningar. Snabba förändringsprocesser är del av näringslivets och ekonomins sätt att fungera, med ständig strävan efter anpassningar och nya lösningar. Långsamma processer såsom miljöförändringar, tillitens utveckling inom samhället eller urbanisering är källor för politikens utmaningar och dess övergripande målbilder. Genomgående i underlaget används olika geografiska indelningar för att redovisa fakta och statistik relaterad till sådana processer. Beroende på fenomen och tillgänglig regional statistik används funktionella indelningar (exempelvis Funktionella analysregioner, FA-regioner) eller olika administrativa indelningar (kommuner, län).

Utöver *En nationell strategi för hållbar och regional tillväxt och attraktionskraft* finns numera ett stort antal strategier och handlingsplaner som försöker underlätta samordning och styrning av aktörer nationellt och regionalt. De bidrar också till att skapa överblick och sammanhang inom specifika områden. I *En svensk maritim strategi för människor, jobb och miljö* eller *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*¹ liksom i *Sveriges exportstrategi* finns exempelvis både en långsiktig tillväxtstrategi och ett territoriellt perspektiv.

Som övergripande ramverk har vi valt att använda Agenda 2030 som med sina 17 mål för hållbar utveckling är en global vägledning för arbetet med förändringen mot ett hållbart samhälle. Målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna för en hållbar utveckling: den ekonomiska, sociala och miljömässiga.² Agenda 2030 är på så sätt ett uttryck för en politisk vilja att förändra ett ohållbart tillstånd och den knyter an till en lång tradition av arbete med

¹ Regeringen (2016) *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Regeringens proposition 2016/17:104

² Agenda 2030-delegationen (2019). *Agenda 2030 och Sverige: Världens utmaning – Världens möjlighet*.

hållbarhetsfrågor i Sverige.³ Agendan har välkomnats på samtliga beslutsnivåer i Sverige och används alltmer inom en stor del av offentlig verksamhet, till exempel inom utrikespolitiken, politiken för global utveckling (PGU), folkhälsopolitiken, jämställdhetspolitiken, inom välfärdspolitikerna, inom arbetet med miljömålen och i ökande grad inom den regionala tillväxtpolitiken. Den regionala och lokala nivån är central för genomförandet av Agenda 2030 inte minst på grund av att många kontakter med civilsamhället och näringslivet sker på dessa nivåer. Även om den regionala tillväxtpolitiken är sektorsövergripande per definition är det svårt att rymma samtliga Agenda 2030-målen. I analysunderlaget används agendan därför mer som ett övergripande ramverk snarare än att vi går in på de enskilda målen i detalj.

Detta underlag gör inte anspråk på att redovisa en heltäckande bild av frågeställningar, strukturer och processer med betydelse för den framtida sammanhållningspolitiken och regionala tillväxtpolitiken. Snarare bör analysgruppens underlag ses som ett arbetsmaterial och tjänstemannainspel i den pågående diskussionen om den framtida strategiska inriktningen av politikområdet.

³ B Jacobsson (2018). Den svåra samordningen - Regeringen och Agenda 2030. Uppsats. Södertörns högskola.

Megatrender – hörnstenar i den globala policydiskussionen

Megatrender är stora, sociala, ekonomiska, politiska, miljömässiga eller teknologiska förändringar som skapar långsiktiga och omvälvande förändringar över lång tid. Oftast över flera decennier. De inverkar olika på olika samhällen och samhällssektorer, de skapar processer och aktiviteter som driver förändringar hos regeringar, organisationer och företag. Flera organisationer har under de senaste åren belyst aktuella megatrender.⁴ Exempel på sådana trender är en fortsatt urbanisering, en åldrande befolkning, klimatförändringen och dess konsekvenser, förstörda ekosystem, teknologisk omvandling och digitalisering, en fortsatt globalisering innebärande ett ökande och ofta ömsesidigt beroende mellan platser samt, såsom ibland tolkat till följd av denna, växande lokala och regionala socioekonomiska klyftor.⁵

Vissa trender är enklare att skriva fram än andra. Den framtida demografiska utvecklingen kan exempelvis bedömas mer exakt än den nuvarande teknikutvecklingens konsekvenser. Den senare är emellertid en stark drivkraft för samhällsutvecklingen. OECD (2019) och ESPON (2019) lyfter fram att ny digital teknik, utvecklingen inom artificiell intelligens och en fortsatt automatisering särskilt kommer gynna tätbefolkade områden med ett dynamiskt näringsliv, god tillgång till utbildad arbetskraft, konsumenter och investerare. Detta riskerar att öka socioekonomiska klyftor och spä på missnöjet i bland annat de områden som OECD beskriver som "places that don't matter". Med detta menas områden som upplevt ekonomisk tillbakagång under lång tid och där invånare ofta saknar en tro på en bättre framtid. Samtidigt innebär den nya tekniken möjligheter att utjämna flera av dessa områdens konkurrensnackdelar. Problemet är att teknikens potential inte nyttjas fullt ut i de områden som skulle behöva dem som mest. Snarare än att vara passiv följare av trender är det i en tid som präglas av snabb förändring och stor osäkerhet mer konstruktivt att försöka påverka utvecklingen med utgångspunkt i långsiktigt hållbara mål.

Ett annat sätt att förhålla sig till osäkerheten kring det framtida utfallet av olika trender är att göra scenarioanalyser. Enligt framtidsforskare skapar föreställandet av olika möjliga framtider en ökad beredskap för samhällsförändringar eftersom det hjälper till att förändra invanda tanke sätt, vilket medför ett utökat handlingsutrymme. Organisationer såsom OECD och ESPON är tydliga med att poängtera vikten av den regionala (territoriella) dimensionen i detta sammanhang. Det anses att megatrender alltid kommer påverka olika regioner och olika platser på olika sätt. Det är därför angeläget att utgå från regionala och lokala förutsättningar även när det gäller framtidsanalyser. De regionala och lokala perspektiven behöver sedan kopplas ihop med andra nivåer: globala - europeiska - nationella.

Exempel på hur olika trender samspelar

Enligt FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) kommer befolkningstillväxten att leda till sociala, ekonomiska och demografiska förändringar med påverkan på efterfrågan av livsmedel. Den

⁴ Flera statliga myndigheter och regioner arbetar med dessa trender inom ramen för deras omvärldsanalys och även analysgruppen har haft flera aktiviteter kring olika trender de senaste åren. Inom ramen för sin omvärldsanalys har exempelvis Tillväxtverket visat på betydelsen av olika megatrender för arbetet på myndigheten samt för tillväxtpolitikens aktörer. Energimyndigheten beskriver i Fyra framtider – Energisystemet efter 2020 hur det traditionella tillförselperspektivet kan breddas med andra infallsvinklar. Boverkets Vision för Sverige 2025 togs fram tillsammans med bland annat lärosäten, nationella myndigheter och regioner och tar sin utgångspunkt i viktiga trender och förändringar i omvärlden. Under 2017–2019 har Reglabs medlemmar arbetat i läroprojektet Region 2050 för att bättre förstå omvärldsförändringar och dess betydelse för regional utveckling. Blickar vi utanför Sverige så har bland annat OECD, ESPON och den Europeiska miljöbyrån identifierat olika trender.

⁵ Här framför allt i mening av oro för påskyndad ekonomisk och social förändring och medföljande maktlöshet.

ekonomiska tillväxten i utvecklingsländer leder till ändrade konsumtionsmönster (t.ex. mer animaliska proteiner). Denna megatrend har betydelse för den nationella livsmedelsstrategin, vars övergripande mål bland annat är en hållbar produktionsökning av livsmedel i hela Sverige. Det ökande behovet av livsmedel på global nivå växelverkar med högteknologisk utveckling och behovet av stora infrastruktursatsningar för en ökad handel.⁶ Detta kan man behöva förhålla sig till även i en regional kontext. I dagsläget finns cirka 20 olika regionala strategier eller handlingsplaner som kopplar till målen i den nationella livsmedelsstrategin.

⁶ FAO (2017). The future of food and agriculture – Trends and challenges. Rome.

Vissa viktiga utvecklingsprocesser förändras bara långsamt, andra mycket snabbt

Varje ny stor utvecklingsperiod börjar med en omfattande strukturomvandling som förändrar företag, branscher och samhällen i grunden. Under de senaste två århundradena har forskare identifierat flera sådana tidsperioder med mer eller mindre tydliga brytpunkter och kännetecken av samhällsförändring.⁷ I ett snävare perspektiv har brytpunkterna ofta setts utifrån förändring av industriell produktion. Varje industriell omvandling, eller revolution, har haft en ny teknik i fokus. Den första hade ångmaskinen, den andra hade elektrisk energi och den tredje hade mikroelektroniken och informationsteknologin.

Som megatrenderna ovan låter förstå tyder mycket på att vi kan befinna oss mitt i en fjärde transformationsprocess där även människans påverkan på klimatet och miljön samt demografiska förändringar, migration och urbanisering alltmer spelar in som viktiga förändringsfaktorer för ekonomins funktionssätt globalt, nationellt och regionalt. Därutöver förväntas den nuvarande teknologiska transformationen, eller fjärde industriella revolutionen⁸, ha stor potential att förändra samhällen eftersom den raderar ut gränserna mellan den fysiska, digitala och biologiska sfären.⁹

Begreppet revolution antyder att förändringen kommer att ske snabbt och samtidigt i flera samhällssektorer. Det ligger i sakens natur att omvälvande (*disruptiva*) och oväntade förändringar kommer att påtvinga strukturella (marknads-) anpassningar som medför att näringar, företag och yrken kommer att försvinna samtidigt som nya affärsmodeller, jobb och verksamheter växer fram. Det är inte osannolikt att förändringstakten tilltar. Detta illustreras av "Moors-lag" och vidareutvecklas i futuristen Ray Kurzweils lag om "accelererande avkastning". Samtidigt handlar inte all förändring om att ersätta det befintliga. Många funktioner av den gamla ekonomin kommer sannolikt bara omformas stegvis (*inkrementell*) eller finnas kvar även om de tillämpas i nya sammanhang.

Det finns en rad områden där förändringarna går relativt långsamt, till exempel är bosättningsstrukturer, värderingar, institutioner och infrastrukturens och den bebyggda miljöns form och utbredning relativt trögföränderliga liksom, i en annan dimension, klimatsystemet. Långsamma förändringsprocesser kan ur ett vardagsperspektiv ge en balans mellan omvandling och stabilitet. Men samtidigt är sådana system relativt svåra att påverka och förändra om de utvecklas i fel riktning. Men även långsamma förändringsprocesser som urbanisering, klimatförändring, infrastrukturförändringar eller förändrade värderingar kan ge upphov till effekter som är synbara på kort sikt, till exempel som förändrat beteende hos både människor och företag.

Det är inte möjligt att utveckla detta teoretiska resonemang fullt ut här. Det görs av forskare som specifikt behandlar ekonomiska, miljömässiga och sociala förändringar i tid och rum.¹⁰ Analysgruppen har dock kommit fram till att använda tanken om olika förändringsprocessers tidskala som en utgångspunkt för att sortera och beskriva fenomen och händelser med relevans för en hållbar regional tillväxtpolitik i framtiden.

⁷ Schön L (2000). En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel. SNS-förlag.

⁸ Kommerskollegium (2019). The Fourth Industrial Revolution.

⁹ Schwab K. (2016) The Fourth Industrial revolution, World Economic Forum, Geneva

¹⁰ Henning M (2018). Time should tell (more): evolutionary economic geography and the challenge of history.

Långsamma förändringsprocesser och förändringar på sikt

Klimat- och miljöpåverkan minskar inte tillräckligt snabbt

Den globala uppvärmningen anses vara en av vår tids viktigaste utmaningar eftersom konsekvenserna är många, omfattande och dåligt kända. I den senaste temarapporten från FN:s klimatpanel¹¹ presenterades data om kraftigt ökande temperaturer över land med stora konsekvenser för människor överallt på jorden. Takten för att minska klimatpåverkan är också för långsam för att begränsa den globala temperaturökningen till högst 1,5 grader i enlighet med Parisavtalet.

De senaste 30 åren har klimatpåverkan förbättrats inom Sverige. Mellan åren 1990 och 2017 minskade de inhemska utsläppen med 26 procent vilket delvis förklaras med införandet av en koldioxidskatt 1991. Skatten har bidragit med ett omvandlingstryck inom vissa sektorer, till exempel medfört utbyggnad av koldioxidfri elproduktion, utbyggnad av fjärrvärmenäten och nedläggning av oljeeldade värmepannor, ökad användning av bibränslen och avfallsbränslen liksom bränsleskiften inom industrin. Minskningen beror också på minskad deponering av avfall, men även på en generell minskning av industriell produktion i Sverige.

På senare år har det konstaterats ett trendbrott då utsläppsminskningen inom Sveriges gränser har blivit mindre än tidigare.¹² För att nå det övergripande klimatmålet om netto-noll utsläpp år 2045 behöver den årliga minskningen i själva verket ligga mellan fem och åtta procent, vilket är tredubbelt så mycket som dagens minskning. Den totala mängden utsläpp från konsumtionen uppgår till 101 miljoner ton varav 64 procent sker i andra länder. **När det gäller de utsläpp av växthusgaser som härrör från svensk konsumtion går det inte att se någon minskning alls de senaste åren.**¹³ De konsumtionsbaserade utsläppen av växthusgaser från livsmedelskonsumtion uppgick till 20 miljoner ton koldioxidekvivalenter år 2016, vilket motsvarar nästan en tredjedel av Sveriges totala utsläpp. 75 procent, eller 15 miljoner ton, av de växthusgasutsläpp som orsakas av svensk livsmedelskonsumtion sker utomlands.¹⁴ Utsläpp från inrikes transporter har minskat med 17 procent sedan början av 1990-talet samtidigt som utsläppen från utrikes transporter har tredubblades.

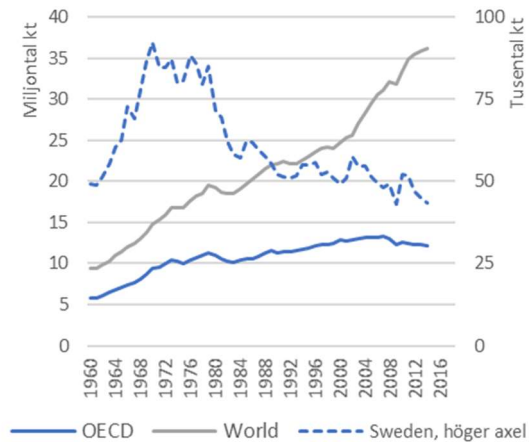
Den industriella produktionens geografi i Sverige gör att utsläpp och viss miljöpåverkan varierar kraftigt mellan olika delar av landet. Län som Gotland och Norrbotten har till exempel höga utsläppsvärden relativt antalet invånare eller bruttoregionalprodukt inte minst på grund av sådana industriella särdrag. I nästan samtliga län har utsläppen av koldioxidekvivalenter minskat oberoende beräkningsmetod. Storstäder har relativt små per capita värden, men utsläpp från konsumtionen i andra länder, som är högre i storstäderna, räknas inte med här.

¹¹ IPCC (2019). Climate Change and Land. Summary for Policymakers.

¹² Klimatpolitiska rådets rapport 2019.

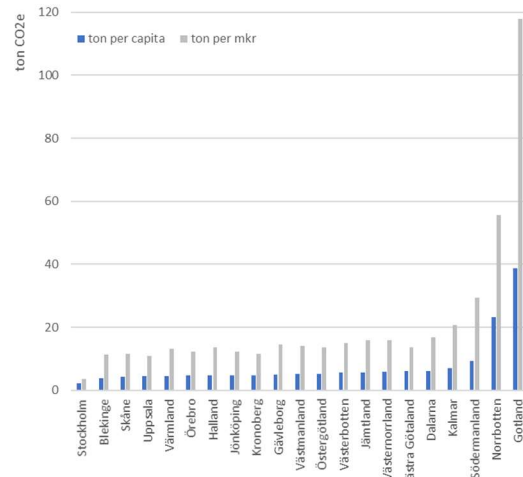
¹³ <https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-konsumtionsbaserade-utslapp-Sverige-och-andra-lander/c>

Figur 1 Koldioxidutsläpp (kt) – förändring sedan 1960-talet

Källa: Världsbanken

Figur 2 Växthusgasutsläpp CO₂ ekvivalenter år 2016 per capita och per miljoner kronor (bruttoregionalprodukt) efter län

Källa: Nationella emissionsdatabasen

Sedan de nationella miljömålen antogs av riksdagen för 20 år sedan har miljöarbetet gått framåt på många områden. Men många miljöutmaningar är svåra att hantera och i vissa fall utvecklas samhället i en riktning som gör att möjligheterna att nå miljömålen är små.¹⁵

Inom många områden har således miljöbelastningen inte alls minskat som önskat och endast ett av miljömålen, skyddande ozonskikt, beräknas nås till 2020.¹⁶ Halterna av kvävedioxid, partiklar och ozon ligger långt från de nivåer som regeringen har fastställt. Sammanlagt beräknas (2014) hälsoeffekter, såsom hjärt- och kärlsjukdomar och andningsbesvär, orsakade av luftföroreningar kosta samhället 42 miljarder kronor årligen. Ungefär 6,5 av dessa 42 miljarder utgörs av produktivitetstförluster i samhället; dagar då personer är begränsade i sina normala aktiviteter vilket orsakar ett arbetsbortfall.¹⁷

Nedfallet av försurande ämnen har dock minskat under de senaste decennierna och gjort att antalet försurade sjöar och vattendrag stadigt minskat. Kvävenedfallet är dock fortsatt högt i delar av Sverige, främst i södra och sydvästra Sverige, där försurningstrycket är störst. Skogsbrukets bidrag till försurning har ökat och bedöms öka med ett varmare klimat. Åtgärder för att minska utsläpp av övergödande ämnen har dock gett resultat. Belastningen av näringsämnen minskar, även om övergödning fortfarande är ett stort problem, framför allt i kust och hav. Utbredningen av syrefria bottenar är fortsatt stor och leder till en internbelastning, där fosfor i sediment frisätts till vattnet. Särskilt svår är övergödningssproblematiken i Östersjön.¹⁵ Även om det finns tecken på förbättring inom vissa områden behöver utsläppen minska ytterligare för att underlätta den långsamma återhämtningen.

¹⁵ Naturvårdsverket (2019). Fördjupad utvärdering 2019.

¹⁶ Miljömålen – Årlig uppföljning av Sveriges nationella miljömål 2019 – Med fokus på statliga insatser, Naturvårdsverk, rapport 6880, mars 2019.

¹⁷ Gustafsson M et al (2014) Quantification of population exposure to NO₂, PM_{2.5} and PM₁₀ and estimated health impacts in Sweden 2010. Umeå University, IVL

Andra problem är marint skräp och främmande arter samt att känsliga livs- och kulturmiljöer påverkas eller förstörs. Yrkesfiske, fritidsfiske, turism, rekreation och friluftsliv är de ekonomiska aktiviteter som framför allt påverkas av en försämrad havsmiljö. Även på land orsakar fysisk påverkan, övergödning, försurning och miljögifter problem, som bidrar till att en majoritet av svenska sjöar och vattendrag inte uppnår god ekologisk och kemisk status. Den ökande exploateringen av stränder påverkar möjligheterna till friluftsliv och är negativ för växter och djur.

Några års av regnunderskott har lett till låga grundvattennivåer som förstärktes av torkan under sommaren 2018. Klimatförändringar förväntas medföra att perioder med vattenbrist kommer öka i Sverige. Trots pågående insatser fortsätter igenväxningen av odlingslandskapet i många delar av landet, inte minst på grund av minskat jordbruk, vilket påverkar den biologiska mångfalden. Sammantaget påverkar detta möjligheterna till hållbart kommersiellt utnyttjande av naturresurser negativt inom exempelvis besöksnäringen, vattenbruk och annan livsmedelsproduktion.

Enligt analysgruppen är den samlade bilden att åtgärderna inte räcker för att skydda ekosystemen, varken i skogen, jordbrukslandskapet, havet eller i sjöar och vattendrag, vilket strider med det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser.

Demografi, åldrande befolkning och migration – regionala förändringsmönster kvarstår

I ett längre tidsperspektiv behöver också förändringar i befolkningens struktur och sammansättning belysas eftersom dessa är grundläggande faktorer för samhällets utveckling. Globalt sett sjunker födelsetalen och livslängden ökar vilket resulterar i att andelen äldre ökar. Den åldersrelaterade problematiken är vanlig i många länder och förstärks regionalt genom omflyttning inom länder från landsbygdsregioner till framför allt större, urbana regioner. Enligt FN bor numera majoriteten av världens åtta miljarder människor i städer och har i genomsnitt en förväntad livslängd på över 70 år.

Flyttrörelser är dock mycket komplexa och det finns olika förklaringar till dem. Man skiljer på så kallade push och pull faktorer som kan vara olika i olika åldrar och hänga samman med livscykelrelaterade motiv. **Det finns emellertid få tecken på att inrikes flyttmönster i Sverige skulle ha förändrats i grunden under de senaste 50 åren.** När vi räknar med samtliga åldersgrupper är flyttintensiteten med 23 flyttar per 1000 invånare 2018 något lägre jämfört med 1970 då den låg på 24 flyttar per 1000 invånare. Unga vuxna står fortfarande för en tredjedel av de långväga flytten och på samma sätt som tidigare avtar flyttrörligheten snabbt med åldern. Jämfört med tidigare har dock den långväga flyttintensiteten för barn i åldersgruppen 0–14 år minskat markant, vilket indikerar en lägre långväga rörlighet av familjer inom Sverige.

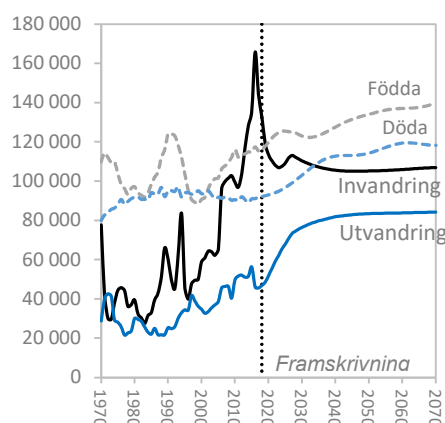
Invandring har blivit en viktig del av Sveriges demografiska utveckling. Antalet invandrare har varierat från år till år, men invandring har också förändrat karaktär. Under 1960-talet dominerades invandringen av arbetskraftsinvandring från bland annat Grekland och Jugoslavien. I slutet av 80-talet präglades bilden av flyktingar från bland annat Iran och under 1990-talet flyktingar från kriget på Balkan. Förutom den stora flyktingströmmen från Syrienkriget under 2010-talet har antalet invandrare ökat av flera anledningar under 2000-talet. Förutom asylinvandring bidrar återvändande sverige-födda, arbets- och studierelaterad invandring, och en anhöriginvandring till både sverige-födda och utrikes födda till dagens nivå.¹⁸ Det är av givna skäl svårare att göra en framtidsbedömning vad gäller invandring. SCB utgår i sin aktuella befolkningsprognos från en

¹⁸ SCB (2019). Skälen bakom invandring från EU-till Sverige.

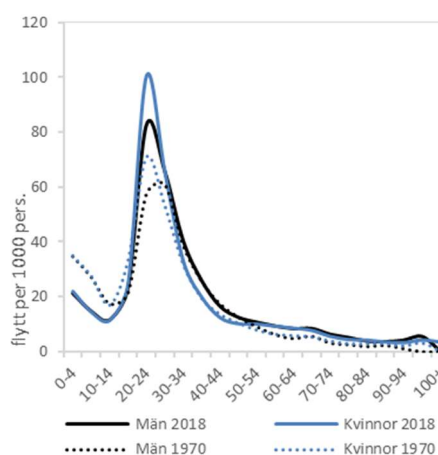
invandring på 106 000 personer årligen. Detta kan jämföras med invandringen år 2016 på 163 000, huvudsakligen beroende på kriget i Syrien.

Ett resultat av invandring är att andelen utrikes födda har fördubblats de senaste 30 åren till en andel på 19 procent. År 2018 hade 239 av 290 kommuner en andel utrikes födda över 10 procent, vilket kan jämföras med början av 1990-talet då det fanns 58 kommuner med fler än 10 procent utrikes födda. I storstäderna och vissa gränsregioner är andelen dock betydligt högre. Visserligen har flyktinginvandrare många gånger lämnat sin mottagningsregion och flyttat vidare till storstäderna, men som statistiken visar stannar en del invandrare också kvar i de mindre och avlägset belägna landsbygdsregionerna.

Figur 3 Invandring, utvandring, födda och döda - 1970 - 2018 -2070 (prognos), Källa SCB

Figur 4 Flyttintensitet - inrikes flytt över länsgräns per 1000 invånare, 1970 och 2018, Källa: SCB

Sverige har haft en relativ stor invandring och befolkningstillväxt i den så kallade arbetsföra åldersgruppen av befolkningen under de senaste åren. Detta eftersom invandrare i genomsnitt är yngre än befolkningen i övrigt. Men det räcker inte till för att kompensera för en negativ befolkningsutveckling och en åldrande befolkning i alla delar av landet. Just en "åldrande befolkning" har fått stor uppmärksamhet de senaste åren och belysts utifrån olika perspektiv.

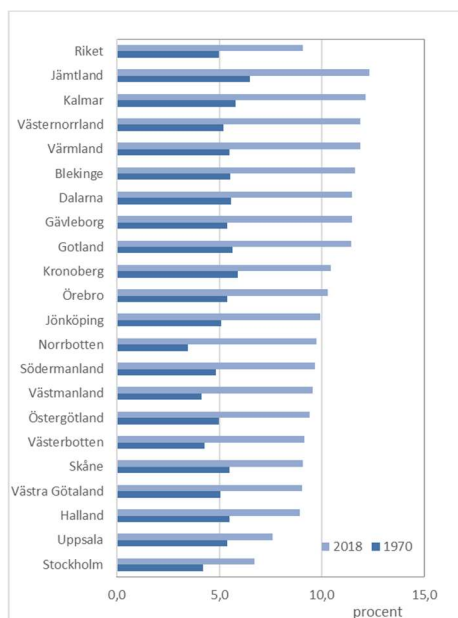
Människor i Sverige blir allt äldre. Från år 1970 till 2018 har andelen äldre ökat med fyra procentenheter till 9,1 procent motsvarande 928 000 personer. Snabbast växer gruppen i storstadsregionerna. Sedan 1990-talet har hälften av antalsökningen i gruppen människor 75 år och äldre skett i storstads-FA-regionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Men, relativt befolkningstillväxten i övrigt var förändringen ändå relativt lindrig. Andelen äldre är med 8 procent till och med lägst i hela landet. I mindre och mer avlägset belägna FA-regioner är andelen människor 75 år och äldre ofta över 12 procent. Regionala prognoser visar dock att antalet äldre börjat minska i dessa regioner.¹⁹ Men för det mesta inte mer än befolkningen i övrigt, vilket tyder på att strukturella problem relaterade till en åldrande befolkningen kvarstår.

Befolkningen regionalt och lokalt "åldrar" också på grund av flytt av unga kvinnor och män. I utflyttningsregionerna medför ett underskott av yngre människor att befolkningen i arbetsför ålder i genomsnitt blir äldre. Detta leder också till att personer som närmar sig pensionsåldern inte kan ersättas med unga personer på väg in till arbetsmarknaden. Även om invandringen bidrar till att

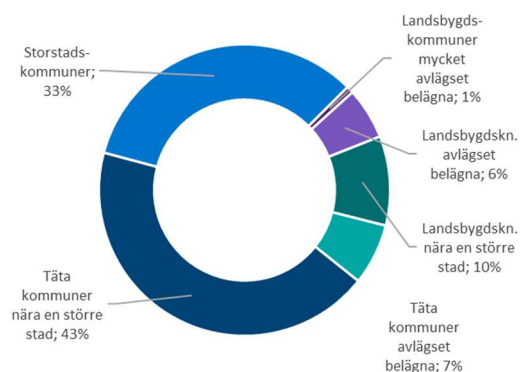
¹⁹ Långtidsutredningen (2015). Demografins regionala utmaningar.

underlätta generationsväxlingen kan den sällan ersätta "luckorna" från pensionsavgångar helt i dessa regioner.

Figur 5 Andelen personer 75 år och äldre år 2018 och år 1970, län, Källa: SCB

Figur 6 Befolkningsfördelning efter typer av kommuner, år 2017; Källa: SCB

De samlade demografiska förändringarna har lett till en förskjutning av befolkning till storstäder och större regioner. Processen kallas för urbanisering och kan uttryckas som andel av befolkningen som bor i städer. Det är visserligen inte alldeles enkelt att avgränsa städer och landsbygder statistiskt, men oberoende indelning, kan det noteras en ökad koncentration till täta urbana områden. Används statliga myndigheters gemensamma indelning av kommuner bor knappt 3,3 miljoner eller 32 procent i storstadskommuner. I kommuner med eller nära större städer finns 5,5 miljoner, 54 procent, och i kommuner präglad av gleshet och långa avstånd till städer bor knappt 1,4 miljoner, motsvarande 14 procent av Sveriges befolkning. Även om det är troligast att befolkningsminskningen kommer ha samma geografi som hittills kommer det finnas människor kvar i alla delar av Sverige.

Den globala befolkningstillväxten och demografiska omvandling leder till ökad efterfrågan på resurser, till exempel livsmedel och energi samt ändrade konsumtionsmönster inte minst i utvecklingsländerna kopplade till ökad ekonomisk tillväxt och välfärd.

Analysgruppen menar att demografiska förändringar; åldrande, internationell migration samt en fortsatt urbanisering kommer att vara underliggande drivkraft för förändring globalt och i även i Sverige. Det är viktigt att beakta lokala demografiska förutsättningar och förändringsprocesser när det formas målbilder vad gäller platsers potential. Utifrån ett nationellt perspektiv driver demografin på växande regionala skillnader när det gäller arbetskraft- och kompetensförsörjning, inkomstskillnaderna och även andra delar av den lokala och regionala attraktionskraften.

Sociala och samhälleliga förändringar - allt är inte väl i tillitens förlovade land

Rörligheten globalt har ökat. När sammansättningar av människor²⁰ på olika platser förändras skapas delvis också nya samhälleliga processer såsom framväxten av mångfald och förnyelse men ibland även processer som medför utanförskap och missnöje. Detta samtidigt som de ekonomiska klyftorna mellan olika delar av landet och olika grupper har ökat.^{21,22} I ett sådant perspektiv är det viktigt att förstå enskilda individers beteenden, samspelet mellan människor liksom hur olika samhällsgrupper interagerar med varandra. Inte minst värderingar är viktiga, eftersom de ofta är mycket stabila, det vill säga förändringar sker långsamt jämfört med exempelvis förändringar i opinionsläget.

I Sverige har man skapat en individuell trygghet genom offentliga åtaganden som lett till en frigörelse från beroendeförhållanden till föräldrar, mellan makar eller till välgörenhetsorganisationer. Under decennier har politiken utformat stabila samhällsinstitutioner och bidragit till framväxten av en positiv syn på jämlikhet och individens oberoende samt till ett tolerant och antiauktoritärt förhållningssätt. En sådan utveckling av värderingar avspeglas också i den återkommande *World Value Survey* som genomförs i olika länder. På kulturkartan nedan syns att Sverige placerar sig som det mest individualistiska och sekulära landet (Figur 7). En aspekt som gärna lyfts fram i detta sammanhang är svenskarnas tillit till varandra och till samhällsinstitutionerna, det som också benämns det sociala kapitalet.

Socialt kapital kan även vara något negativt och exkluderande, så för att en bredare tillit ska byggas inom ett samhälle krävs att där inte bara finns tillit inom den egna gruppen utan även mellan grupper, vilket kräver att där finns överbryggande kopplingar mellan olika grupper i samhället. Detta är en utmaning när skillnader i värderingar och ekonomiska resurser ökar. Än så länge ser man dock få tecken på någon generell minskning av tilliten i samhället. Men när det gäller tillit i vissa sociala och politiska grupper ser resultaten annorlunda ut. I utsatta grupper såsom arbetslösa, personer med sjukersättning och personer med självupplevd sämre hälsa har siffrorna på tillit sjunkit under senare år. Bland unga i Sverige tenderar de som bor på landsbygd, glesbygd och i utsatta områden att ha låg tilltro till offentliga aktörer.²³ Även i gruppen "höglitare" kan det noteras en minskning och detta i samtliga typer av regioner. Enligt forskare är detta lite av en varningsflagga att allt inte är väl med den mellanmänniskliga tilliten i Sverige.²⁴ Att mellanmännisklig tillit är av ytterst relevans har att göra med att tillit är ett smörjmedel som får allt i ett samhälle att fungera bättre. Beslut blir mer effektiva, smidigare och går därmed fortare. Ekonomer brukar tala om att misstro ökar och tillit sänker transaktionskostnader. Att tillit och det sociala kapitalet är avgörande har också lyfts fram av Nordiska Ministerrådet som kallar tillit för det nordiska guldets.²⁵

²⁰ Kulturanalys (2015). Samhällstrender och kulturvanor: en omvärldsanalys. Rapport 2015:3

²¹ Rodriguez-Pose (2018). *Revenge of the places that don't matter (and what to do about it)*;

²² Långtidsutredningen (2019).

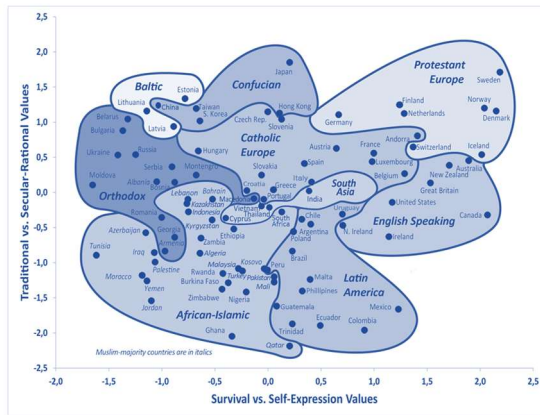
²³ MUCF (2018). *Vilka ska med? Ungas sociala inkludering i Sverige*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

²⁴ Holmberg S, Rothstein B (2018). Misstroendets lokalisering i höglitarlandet Sverige.

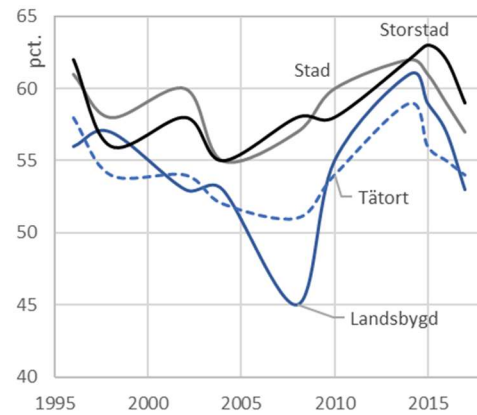
²⁵ Nordiska Ministerrådet (2017). Tillit – det nordiska guldets.

Figur 7 Kulturkartan.

Källa: World Value Survey 2010-14

Figur 8 Andel personer med hög mellanmännisklig tillit i olika demografiska grupper, 1996-2017 Källa: SOM-institut

Ett annat karaktärsdrag är svenskarnas höga förändringsbenägenhet och snabbhet att ta till sig nyheter inom teknik och kultur.²⁶ Det visar sig inte minst vad gäller användning av sociala media och internet, där svenskar i större utsträckning än befolkningen i andra länder är benägna att pröva nya funktioner och tjänster.²⁷ Ett välfärdssamhälle med en hög grad av jämlikhet ser även ut att ge de bästa förutsättningarna för att bibehålla den biologiska mångfalden och begränsa samhällets klimatpåverkan. Flera studier visar på synergier mellan den ekologiska och sociala dimensionen i arbetet med hållbarhetsmålen. Engagemang för att bidra till en god miljö beror till stor del på det sociala kapitalet – baserat på sociala förbindelser, tillit och normer.²⁸

Forskning visar att socialt kapital har betydelse för entreprenörskap och ekonomisk tillväxt.²⁹ Det sociala kapital är till stora delar platsbundet och har en stor betydelse för platsers utveckling, inte minst på landsbygden där det sociala kapitalet är avgörande för att mobilisera resurser.²⁵ På många håll finns ett starkt socialt kapital men variationen mellan olika kommuner och platser är stor. Det sociala kapitalet är kanske inte generellt sett starkare på landsbygden än i städerna,³⁰ men det tycks vara så att det sociala kapitalet är mer centralt för utvecklingen i landsbygderna. Framförallt små kommuners strategiska agerande med avseende på att stödja nätverk och underlätta för kontaktskapande med mera kan ha betydelse för entreprenörskap och näringslivsutveckling. Samtidigt har det visat sig att det sociala kapitalet lokalt inte bör användas för att ersätta det sociala kontraktet mellan å ena sidan individer/ platser och å den andra det offentliga, inte minst statliga institutioner.³¹

Civilsamhället fyller en viktig funktion när det gäller att stärka det sociala kapitalet. Ett aktivt civilsamhälle kan bidra till att skapa ett mer hållbart och attraktivt liv, särskilt för personer som bor i

²⁶ Torége J (2015). Tillit och tolerans-En skrift om det sociala kapitalets betydelse för platsens utveckling. Arena för tillväxt.

²⁷ Internetstiftelsen (2019). Svenskarna och internet 2019.

²⁸ Naturvårdsverket (2019). Fördjupad utvärdering av miljömålen 2019.

²⁹ Florida R (2005). Cities and the creative class. Routledge.

³⁰ Detta beror förvisso på vilka dimensioner och mått på socialt kapital som studeras. I diskussionen ovan utgår vi från ett sammansatt index som presenteras på <http://www.socialtkapital.nu/socialt-kapital-2/det-sociala-kapitalets-geografiska-fordelning/>

³¹ ST (2016). När förtroendet för samhällets institutioner sviktar – Vad kan staten göra?

landsbygder. Exempelvis har civilsamhällets organisationer verkat för att stärka asylsökandes och nyanländas etablering på arbetsmarknaden och deras engagemang i föreningslivet.³² Ideella föreningar utvecklar nya verksamheter och metoder som svar på olika samhälleliga behov, såsom att motverka arbetslöshet, segregation och minskad service i landsbygder.³³ Likaså bidrar ekonomiska föreningar, kooperationer av olika slag och bygdebolag till utvecklingen och till nya lösningar på landet. Därav kan det civila samhället utöver att det bidrar till ökad tillit mellan olika grupper också fylla en viktig funktion för att öka attraktionskraften för och därmed inflyttning till landsbygder.

En "kulturell kärna" är en förutsättning för starka kulturella och kreativa näringar³⁴. I denna kärna skapas mycket av de värden som sammantagna är en förutsättning för näringen. Samtidigt är det så att endast en liten del av de ekonomiska värden som skapas stannar i kärnan. Konstnären, symfoniorkestern, författaren eller för den delen den attraktiva kulturmiljön har trots att de utgör en förutsättning för en mängd ekonomiska aktiviteter många gånger svårt att göra en företagsekonomisk vinst. På detta sätt liknar det fria kulturlivet och även kulturavet en infrastruktur för de (kulturella) näringarna.

Kulturlivets sociala betydelse är svår att sätta siffror på och måste därför bedömas utifrån vad den innebär för människors upplevelser av tillhörighet och delaktighet. Betydelsen av kulturliv och kulturarv i sammanhanget social hållbarhet innebär att erbjuda arenor för diskussion i syfte att låta olika synsätt mötas och utmana varandra. På så sätt kan samhällsengagemang, tillit och gemenskap utvecklas. Riksantikvarieämbetets medborgarenkät 2016 visar att så många som sju av tio tycker att det stämmer mycket eller ganska bra att historiska platser ger dem ökad förståelse för dagens samhälle. Ungefär hälften svarar också att kulturarvet ökar deras förståelse för den egna personen och gör att de känner gemenskap med andra människor. Svaren från undersökningen kan ses som en indikator på den betydelse som kulturarv och kulturmiljöer har för människor, inte minst på ett personligt plan.³⁵

Analysgruppen anser att det är viktigt att vara medveten om tillitens grundläggande funktion för alla sorts samhälleliga processer. Att bygga vidare och förnya Sveriges, i stor utsträckning tillitsbaserade samhällssystem lokalt, regionalt och nationellt är en nödvändighet för att bemöta de stora utmaningarna och förändringsbehoven. En omställning till ett fossilfritt och konkurrenskraftigt välfärdssamhälle kräver också en förändrad livsstil av medborgarna men även en ökad social trygghet för alla.

Samhällets infrastruktur ger viktiga ramar för regioners och platser långsiktiga utveckling

Det finns olika typer av infrastruktur och samtliga anses ha en grundläggande funktion i samhället. Dit räknas bland annat utbildningsväsen, sjukvården men också och inte minst våra gemensamma demokratiska institutioner. Den bebyggda miljön såsom vägar, hamnar, bostäder, el- och bredbandsledningar är en viktig del av den fysiska infrastrukturen och har också stor inverkan på människors och företags utvecklingsmöjligheter lokalt, regionalt och nationellt. De fysiska strukturerna har skapats över många generationer och länkar samman våra städer, tätorter, landsbygder och glesbygder samt Sverige med andra länder. Nya krav på den fysiska infrastrukturen

³² MUCF (2018). *Civilsamhället på landsbygder och i tätort. Villkor och roller för ideella föreningar och samfälligheter 2017*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

³³ Lindberg M. & Nahnfeldt C. (2017). *Idéburen innovation – nyskapande lösningar på organisatoriska och samhälleliga behov*. Stockholm: Idealistas.

³⁴ Throsby D. (2001). *Economics and Culture*. Cambridge University Press.

³⁵ Riksantikvarieämbetet (2017). *Räkna med kulturarvet: kulturarvets bidrag till en hållbar samhällsutveckling*.

på grund av förändrade samhälleliga, miljömässiga eller teknologiska behov och förändrade förutsättningar leder till att anpassningar måste göras liksom nyinvesteringar. I linje med detta har grön infrastruktur börjat räknas in i infrastrukturbegreppet, inte minst för att säkerställa tillgång till naturmiljöer liksom ekosystemfunktioner bland annat i samband med klimatanpassningar³⁶.

Investeringar i dessa fysiska strukturer har lång livslängd och kan endast förändras i långsam takt. När tekniska förändringar sker snabbt och konsekvenserna är osäkra behövs rumsliga strukturer som låter sig användas för många ändamål och som är möjliga att anpassa till nya förutsättningar. En viktig förutsättning för att den byggda miljön skall kunna möta hållbarhetsmålen är därför att planera för robusta lösningar med förmåga att möta flera olika utvecklingsalternativ.

Många forskare inom ekonomisk geografi påtalar att transport- och kommunikationsinfrastrukturen har stor inverkan på den geografiska fördelningen av ekonomisk verksamhet. Det är tydligt att det sker en koncentration av ekonomisk aktivitet kring de största marknaderna men också kring viktiga noder i transportsystemet.³⁷ Detta gäller inte minst för sådana verksamheter som inte primärt är orienterade mot inhemska marknader, utan som skickar en väsentlig del av sin produktion till utländska marknader. I den offentliga debatten har vägnätet, höghastighetsbanor, flygplatser och IT-infrastruktur framskjutna positioner vilket också återspeglas i regioners strategiska bedömningar. Därtill kommer förändrade och ökade krav på en tillförlitlig kraftöverföring.³⁸

Bredband betraktas allt mer som en basförutsättning för ett fungerade samhälle och näringsliv.³⁹ Att ha tillgång till en hög dataöverföringskapacitet medför helt nya möjligheter att driva och utveckla samhällsfunktioner och företag, inte minst över stora avstånd. Trots att den pågående digitaliseringen i många avseende minskar nödvändigheten att röra sig fysiskt finns behoven för människor, näringsliv och offentlig verksamhet kvar att få tillgänglighet till olika servicepunkter.⁴⁰ Det kan vara offentlig eller privat service, möten med andra människor, arbetsplatser eller en avsättningsmarknad för ett företags produkter.⁴¹ Transportinfrastrukturen skapar förutsättningar för detta. Tillgängligheten varierar dock mellan olika delar av landet och generellt är tillgängligheten betydligt högre i städer än på landsbygden.

Till viss del varierar detta mönster med vilket färdssätt som används. På landsbygden är möjligheten att åka kollektivt mer begränsad, men förutsättningar att resa med bil, i form av tillgång till bil, parkering och körkort ofta bättre. Trafikanalys ser också att ett högt kollektivtrafikutbud samvarierar med lägre bilinnehav och vice versa, vilket tyder på ett visst kompensatoriskt beteende för att kunna genomföra resor. Detta är troligtvis även en indikation på hur olika grupper hanterar eventuella osäkerheter eller störningar i transportsystemet. För kommuner och grupper med mycket låga förutsättningar att resa med kollektivtrafik är valmöjligheten vid en störning mycket sämre. Där har sannolikt redan en individuell lösning gjorts i form av ett bilinnehav. På längre sikt kan dock stora förändringar för något av trafikslagen, exempelvis en kraftig ökning av drivmedelspriset alternativt en omfattande förändring av kollektivtrafikutbudet, få stora konsekvenser för invånarnas tillgänglighet i vissa län eller kommungrupper.⁴² OECD⁴³ med flera har gjort bedömningen att nya

³⁶ <https://www.smhi.se/klimat/klimatanpassa-samhallet/klimatanpassning>

³⁷ ESPON (2013). TRACC – Transport Accessibility at Regional/Local Scale. Scientific Report

³⁸ Tillväxtverket (2020). Platsens betydelse för industrin – framtida vägval för kommuner och regioner.

³⁹ Regeringskansliet (2016). Sverige helt uppkopplat 2025 – en bredbandsstrategi.

⁴⁰ Tillväxtverket: <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/service-i-gles--och-landsbygder.html>

⁴¹ PTS (2019). Behov av posttjänster i lands- och glesbygd. PTS-ER-2019-19

⁴² Trafikanalys (2018). Perspektiv på resor och möjligheter att resa.

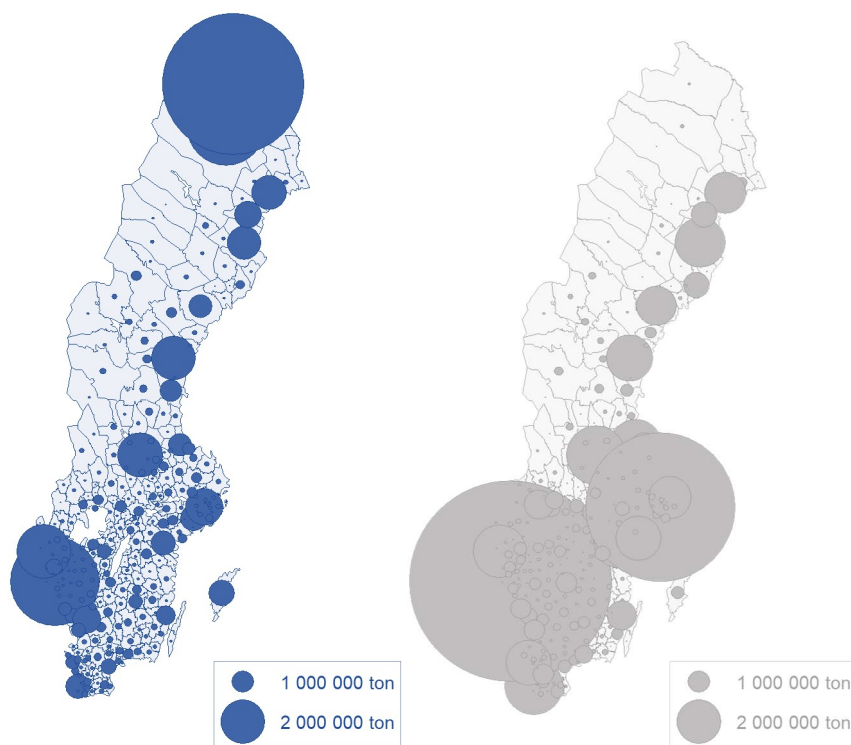
⁴³ OECD (2019). Regional Outlook 2019.

teknologier på sikt också kommer påverka resandet. Självkörande bilar kan exempelvis underlätta för kostnadseffektiva transporter på landsbygden.

När det gäller godstransporterna är de koncentrerade till större stråk, i huvudsak överensstämmande med de svenska delarna av det transeuropeiska transportnätet (TEN-T). Mönstret förklaras bland annat av att produktion av gods är koncentrerad till norra Sverige och norrlandskusten samt Västra Götaland. En stor del av transportvolymen genereras av basindustrin. Konsumtionen och vidareförädling sker i huvudsak i befolkningsrika områden i södra Sverige (**Fel! Hittar inte referensskälla.**) men även i andra länder.

Figur 9 Geografisk fördelning av svensk produktion (vänster) och förbrukning (höger) av varor; ton 2006.

Källa: Trafikanalys (2016): Godstransporter i Sverige – en nulägesanalys, Rapport 2016:7, Stockholm

Det mesta av det inrikes transporterade godset med lastbil sker lokalt inom samma kommun (43 % av godsmängden) eller inom samma län (28 %). Längre transporter har en högre genomsnittlig lastvikt än korta transporter. Järnvägstransporterna är till stor del interregionala eller internationella och få sker inom samma län. Vilket transportsätt som används bestäms i hög utsträckning av avståndet och vilken typ av vara som transporteras. Det innebär att potentialen att flytta transporter från väg till järnväg och sjöfart är begränsad.

Tillgång till bredband skapar förutsättningar för företagande oavsett plats och därmed för sysselsättning och tillväxt i hela landet. En väl utbyggd bredbandsinfrastruktur är nödvändig för digitaliseringen som i sig är en förutsättning för näringslivet och inte minst för industrin att delta i (de ofta globala) värdekedjorna. Men den är också en förutsättning för olika digitala tjänsteföretags verksamhet, oberoende av lokalisering. Bredband kan således bidra till att skapa ett mer hållbart samhälle med såväl kvalitetsförbättringar och kostnadsbesparingar som minskad klimatpåverkan. Bredbandsanslutning kan ske via trådbunden (t.ex. koppar- och fiberbaserade nät) eller trådlös teknik (t.ex. mobilt bredband). I stort sett alla hushåll och företag i Sverige har idag tillgång till bredband, definierat som en tjänst med datahastighet om minst 1 Mbit/s i nedladdningshastighet. Många hushåll och företag har dock inte tillgång till infrastruktur som klarar av att leverera

bredbandstjänster med den kapacitet och stabilitet som motsvarar användarnas behov. För snabbt bredband skiljer sig tillgången inom tätort respektive småort från mer glest befolkade områden, där tillgången är betydligt lägre. Regeringens mål är att 95 procent av alla hushåll och företag bör ha tillgång till bredband om minst 100 Mbit/s år 2020, det vill säga under innevarande år. I oktober 2018 hade ca 81 procent av alla hushåll och företag i Sverige tillgång till bredbandsinfrastruktur som medger 100 Mbit/s.⁴⁴ Den kommersiella utbyggnaden av femte generationens mobilnät (5G) i Sverige kommer troligen att påbörjas under 2020. 5G kommer att möjliggöra mobilnät med betydligt större dataöverföringshastigheter, kortare svarstider och högre kapacitet. Till att börja med kommer 5G sannolikt att användas för att öka kapaciteten i områden där den idag inte riktigt räcker till, t.ex. i storstäder, för att över tid byggas ut till nationell täckning. Till skillnad från tidigare generationer av mobilnät är det inte självklart att det bara är telekomoperatörer som kommer att använda 5G-tekniken för att bygga nät. Inomhusnät och nät för industriautomation skulle t.ex. kunna byggas av andra aktörer och möjliggöra en snabbare digitalisering av industrin och andra näringar i Sverige.

Energiförsörjning är en grundläggande funktion för samhället och ekonomin. Regeringen har satt upp tydliga mål om att Sverige ska vara ledande inom klimat, miljö och energi samt världens första fossilfria välfärdssamhälle. Energisystemet består av alla energikällorna, energiproduktionen, omvandlingen och den slutliga energianvändningen. Den energiform vi använder, hur vi använder energin och hur mycket eller lite energi vi använder i olika sammanhang påverkar det totala energisystemet men även energisystemets utformning. Det blir viktigt att ha ett flexibelt och robust energisystem. Alla delar av samhället kommer att beröras av den energiomställning som behövs för att möta klimatutmaningen. Ny kunskap, kompetens och nya lösningar behövs på många områden, och lösningarna måste slå igenom snabbare än i dag. Flera nyckellösningar är direkt avgörande för omställningen: digital transformation, elektrifiering, energilagring, negativa utsläpp och cirkulära flöden, samt systemlösningar inom ekonomin och samhället som underlättar människors agerande att nå hållbara samhällen. Det svenska elsystemet står i dag inför stora förändringar, eftersom flera produktionsanläggningar börjar åldras. Samtidigt ändras användningen av elsystemet. Fler och fler vill nu börja producera el och det ställer helt nya krav på hur elsystemet och elmarknaderna ska fungera när viss produktion går från centraliserad till decentraliserad.

Sammanlagt finns stora, ofta givna, skillnader inom samtliga typer av infrastruktur mellan olika delar av landet, mellan olika städer och tätorter och landsbygder. Landsbygdens glesa strukturer utgör en särskilt stor utmaning vad gäller att tillhandahålla grundläggande offentlig och privat serviceinfrastruktur.⁴⁵ Inte minst statliga myndigheters rationaliseringar har ofta medfört nedläggningar. Ett vanligt skäl är storleken på kontoren samt svårigheten med kompetensförsörjning.⁴⁶ Dock sker samtidigt en fortsatt omflyttning av myndighetstjänster till andra delar av landet än huvudstaden för att motverka en strukturell utarmning av statliga tjänster. För att klara nuvarande och kommande utmaningarna bättre är det viktigt att ha en tillgänglig utbildningsinfrastruktur, inte minst högre utbildning, i alla delar av landet. Därtill kan också räknas infrastruktur som avser att människor, inklusive sådana med funktionsnedsättning, ska kunna ta del av kultur.⁴⁷ Kulturanalys visar att det finns ett offentligt finansierat kulturutbud i samtliga kommuner i Sverige, men också att det finns likheter men även stora skillnader mellan enskilda kommuner. Landsbygdens kulturutbud domineras av enskilda aktörer med större sårbarhet medan

⁴⁴ Post- och telestyrelsen (2019). PTS mobiltäcknings- och bredbandskartläggning 2018. En geografisk översikt av tillgången till bredband och mobiltelefoni i Sverige.

⁴⁵ Tillväxtverket (2018). Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2018.

⁴⁶ Statskontoret (2019). Planerad lokalisering av statlig verksamhet – en kartläggning av tio större myndigheter.

⁴⁷ Riksantikvarieämbetet (2017). Räkna med kulturarvet: kulturarvets bidrag till en hållbar samhällsutveckling.

resursintensiva verksamheter är koncentrerade till storstadskommuner och tät kommuner. Men den offentliga kulturverksamheten utgör bara en del av kulturutbudet på lokal nivå. Däremot används offentlig infrastruktur för många kulturverksamheter.⁴⁸

Det finns också ”grön” infrastruktur, som kan beskrivas som nätverk av natur som bidrar till fungerande livsmiljöer för växter och djur och till människors välbefinnande. Grön infrastruktur stärker viktiga ekosystemtjänster, till exempel friluftsliv, klimatanpassning, rent vatten och ren luft i hela landskapet. Särskilt betydelsefulla naturområden, till exempel nationalparker och naturreservat, skyddas genom beslut av i första hand staten, kommun eller länsstyrelse. Grön infrastrukturen skapar mervärden för samhället, men ställer samtidigt krav på mark- och vattenanvändning och hur naturresurser brukas och förvaltas.⁴⁹

Analysgruppen menar att den fysiska infrastrukturen behöver utvecklas vidare utifrån de långsiktiga utmaningarna för ekonomin, samhället samt miljön och klimatet. Generella styrmedel kommer inte vara tillräckliga för den tilltänkte omställningen mot ett fossilfritt samhälle. De snabba tekniska förändringar, förändrade krav på flexibilitet i näringslivet, höga investeringskostnader samt investeringars långa varaktighet medför dock en större osäkerhet om investeringsbehoven regionalt och nationellt. I ett regionalt perspektiv är det också viktigt att ha klart för sig att alla stora infrastruktursatsningar, vägar, höghastighetsbanor, sjukhus, IT-satsningar även kommer att påverka regionala strukturer och ortssystemet.

⁴⁸ Kulturanalys (2019). Kulturens geografi. Tillgång till kulturutbud i landets kommuner. Kulturfakta 2019:3.

⁴⁹ <https://www.naturvardsverket.se/gron-infrastruktur>

Relativt snabba förändringar präglar företag och näringsliv

Vad som är snabbt eller långsamt har att göra med vad förändringar jämförs med. När vi valt att dela upp analysen i långsamma och snabba förändringsprocesser är det en fråga om perspektiv. Att starta upp ett företag, skapa nya kundrelationer, hitta ett nytt jobb eller att vidareutbilda sig är i normalfallet något som sker relativt snabbt. Åtminstone jämfört med tidigare diskuterade processer. Snabba och långsamma processer finns naturligtvis i samtliga samhällssektorer, men eftersom den regionala tillväxtpolitiken i stor utsträckning fokuserar på insatser som direkt eller indirekt främjar ett konkurrenskraftigt näringsliv är vårt fokus inom detta område. Det är dock inte bara därför. Näringsliv och företag är också viktiga drivkrafter för utveckling då de på grund av marknadskonkurrens ständigt strävar efter förändring och nya framtidsmöjligheter. Detta yttrar sig genom omvandling av marknader, att nya marknader öppnas, att nya produkter och produktionsmetoder etableras, genom införandet av ny organisation inom en bransch eller erövringen av nya försörjningskällor.⁵⁰ Samtliga är processer av nyskapande och förändring i syfte att gynna konkurrenskraften och att resurser används på ett mer effektivt sätt. Men i ljuset av den tidigare beskrivningen och i överensstämmelse med det övergripande ramverket Agenda 2030 bör dessa omvandlingsprocesser också främja en hållbar utveckling i de övriga hållbarhetsdimensionerna. Detta sammantaget är motivet bakom att vi valt att belysa processer relaterade till företag och näringsliv i följande kapitel.

Sveriges näringsliv fungerar i en global väv av varu- och tjänsteproduktion

Den svenska ekonomin har blivit alltmer integrerad med omvärlden, både till följd av teknisk utveckling och minskad reglering på olika marknader. En sådan förändringsprocess omfattar produktionen av och handel med varor och tjänster, men också arbetskraftens och kapitalets rörlighet samt den därmed sammanhängande geografiska spridningen av miljöpåverkan globalt. Sedan 1980-talet har Sveriges utrikeshandel, antalet sysselsatta kvinnor och män födda i ett annat land samt sysselsatta i utlandsägda företag ökat betydligt. (Figur 10).

Den ledande idén under hela efterkrigstid har varit att minskande handelshinder leder till ett mer effektivt resursutnyttjande och till ömsesidig ekonomisk tillväxt och ökad välfärd. Sveriges företag och näringsliv har också länge varit del av ett internationellt system av handelsutbyte. Trots en viss osäkerhet kring det globala handelssystemets framtida utveckling kan vi förvänta oss en fortsatt global integrering av inte minst ekonomiska aktiviteter. Men den globala integreringen kommer förmodligen ske långsammare framöver – ”slowbalisation”.⁵¹

Bakom denna hittills stadiga utveckling mot en global integrerad ekonomi pågår en ständig förändring av verksamheter, företag och näringsliv. Den påskyndas av möjligheten att allt mer dela upp produktionen av varor och tjänster, som tidigare i hög grad varit koncentrerad till en geografisk plats, i arbetsmoment som utförs på de platser i världen där förutsättningarna är bäst. Företag letar globalt efter underleverantörer och samarbetspartners med de bästa erbjudandena och lägsta kostnaderna, och väljer i allt högre utsträckning att köpa komponenter eller tjänster istället för att producera dem själv.⁵² Utvecklingen kan sammanfattas med begreppet globala värdekedjor. Dessa kan formas på många olika sätt såsom licenseringar, franchising, export, import, kontraktstillverkning, joint ventures, outsourcing, off-shoring, eller direktinvesteringar. Företag har således alltmer gått från att i stor utsträckning vara vertikalt integrerade – det vill säga kontrollera produktionsprocessen

⁵⁰ McKelvey M, Zaring O (2016). Forskningen om innovation och entreprenörskap ur ett kunskapsperspektiv. I Sveriges entreprenöriella ekosystem – Företag, akademi, politik. ESPRI. S 22

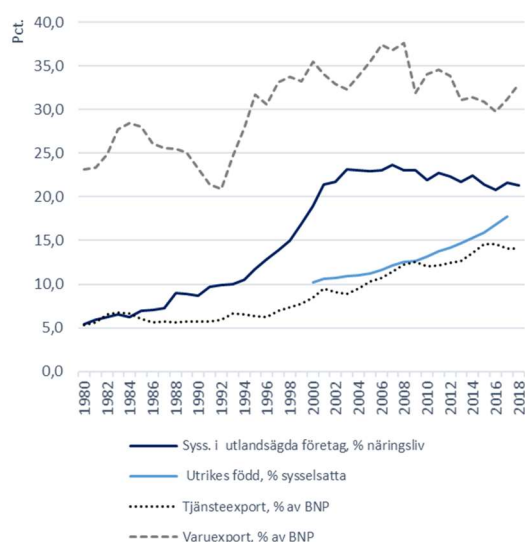
⁵¹ The Economist, <https://www.economist.com/leaders/2019/01/24/the-steam-has-gone-out-of-globalisation>

⁵² Flack M et al (2015). Globala värdekedjor och handelspolitikens nya arena. Teknikföretagen.

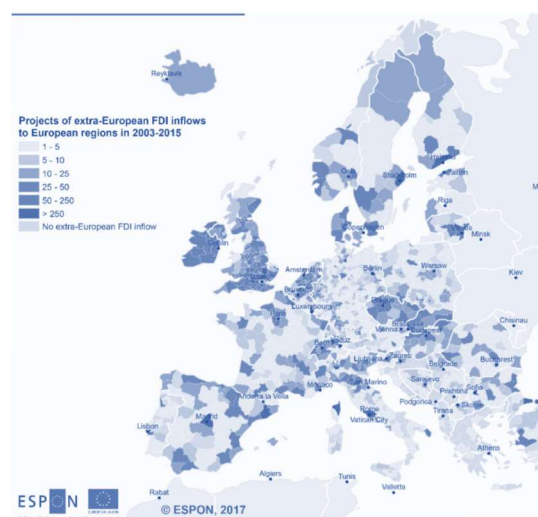
från ax till limpa – till att utlokalisera vissa delar av sin verksamhet till underleverantörer utanför koncernen och bli mer nätverksorienterade.

Detta kan ses som ett sätt att komma åt specifika resurser eller kunskaper, men har också stor betydelse när det gäller tillförsel av kompetens och kapital. Under perioden 2003 – 2015 har i EU 128 000 olika utländska direktinvesteringsprojekt genererat ett värde på 6,4 biljoner Euro. Dessa investeringar berör 3 procent av alla företag och 18 procent av alla jobb i EU. I Sverige fanns ett inflöde av direktinvesteringar på 130 mdkr och ett utflöde på 200 mdkr år 2017. Sammanlagt uppgår värdet på tillgångar skapade av direktinvesteringar från utlandet till 2600 mrd kronor och tillgångar utomlands skapade av svenska direktinvesteringar har ett värde av 3300 mrd kronor.⁵³ Sådana investeringar är dock inte jämnt fördelade mellan regioner. Undersökningar visar att en stor del av investeringarna går till storstadsregioner, men även till regioner med starka industriella kluster och regioner med naturresurser. Gränsregioner har svårast att attrahera sådana investeringar om det inte handlar om storstadsregioner såsom Köpenhamn/Malmö.^{54,55}

Figur 10 Export av tjänster och varor, andel sysselsatta i utlandsägda företag, andel sysselsatta födda utomlands;
Källa: SCB

Figur 11 Antal direktinvesteringar från länder utanför EU
Källa: ESPON

I övrigt har den globala integreringen många konsekvenser för företagens funktionssätt och förutsättningar. Tillväxtanalys med flera har undersökt dessa i detalj.^{56,57} Exempelvis har skillnaderna avseende produktion av varor och tjänster blivit mindre tydliga och de är ofta starkt beroende av varandra. Företag finns i ett internationellt produktionsnät och behöver inte längre bara kunna exportera utan måste också importera på ett effektivt sätt för att bemöta konkurrensen. Uppdelning i specifika arbetsmoment medger också en mycket hög specialisering och effektivisering av olika

⁵³ Kommerskollegium. <https://www.kommers.se/verksamhetsomraden/Utrikeshandel/Handelsutveckling-och-statistik/Direktinvesteringar/>

⁵⁴ ESPON (2017). The World in Europe: Global FDI Flows towards Europe.

⁵⁵ SOU (2019:21) Slutbetänkande av Utredningen för ett effektivt offentligt främjande av utländska investeringar - Effektivt investeringsfrämjande för hela Sverige.

⁵⁶ Tillväxtanalys (2014). Globala värdekedjor och tillväxtpolitik – en översikt.

⁵⁷ Deiano E; Jonsson S (2016). Sverige i globala värdekedjor. Kapitel i Sveriges entreprenöriella ekosystem – Företag, akademi, politik. ESPRI.

arbetsmoment inom värdekedjan. Underleverantörer som inte hänger med i denna utveckling, som inte kan använda digitala lösningar i produktion och affärsrelationer, kommer förmodligen inte heller platsa i sådana värdekedjor. En möjlig konsekvens är att många svenska företag kan komma utanför de mest lönsamma globala produktionssystemen. Det är därför digitalisering och att lära sig nyttja digitala möjligheter är så viktigt framöver.^{58;59} Tillgången på kunskap och teknisk kompetens regionalt och lokalt är således också allt viktigare för eventuella lokaliseringsbeslut och affärsrelationer.

Specialisering inom globala produktionssystem är en viktig drivkraft för Sveriges konkurrenskraft

Olika länder, regioner, platser och företag kan ha relativa fördelar i produktionen av en vara eller en tjänst, vilket också lett till en specialisering av verksamheter inte minst inom globala värdekedjor. Detta gynnar den ekonomiska utvecklingen, men eftersom olika delar i de globala värdekedjorna skapar olika mycket värde där de utförs, fördelas inte nödvändigtvis nyttan jämnt. Det framkommer enligt Tillväxtanalys att i länder och regioner med många företag i mitten av värdekedjan som utför tillverkning och sammansättning av produkter är avkastning något lägre än i sådana med företag och arbetsmoment i början och slutet av värdekedjan. I den senare delen av kedjan finns ofta de mer kvalificerade tjänsterna (såsom forskning och utveckling, design, marknadsföring eller försäljning) och de högre inkomsterna.

Trots regionala skillnader när det gäller att producera värden för internationella marknader kan det konstateras att det finns en stark regional spridning av exportaktiviteter. Detta hänger ihop med att många tillverkningsföretag finns utanför storstäderna. Det visar att förmågan att konkurrera på internationella marknader förekommer i alla delar av Sverige. Men olika miljöer och typer av regioner har specifika och olika förutsättningar att utvecklas vidare.

Det har visat sig att stora och täta miljöer såsom städer har lättare att fostra tjänster och näringar inte minst med avseende på deltagande på den internationella marknaden, detta eftersom det är enklare och billigare att dela och sprida kunskaper mellan företag när det finns många företag med liknade arbetsmoment i närheten. Tillväxtanalys⁶⁰ har tittat närmare på sådana fördelar i en forskningsöversikt och redovisat sambanden mellan *agglomerationsekonomier* (städer) och näringslivsdynamik. Närvaron av företag med kunskapsintensiva och icke-rutinmässiga arbetsuppgifter är exempelvis en mycket viktig förklaring till näringslivets dynamik och förnyelse. Inkomsterna och produktiviteten brukar därför ligga mycket högre i städer även om denna typ av företag bara är en mindre del av hela agglomerationsekonomin. Det har visat sig att just sådana företag drar mer fördel än genomsnittet av att befinna sig i täta miljöer. De har således särskilt mycket att vinna på stadens effektiva ackumulation och spridning av ny kunskap.⁶¹

En tidig konsekvens av globaliserade värdekedjor var att vissa arbetsintensiva verksamheter har flyttats eller hotas att flyttas till länder där arbetskostnaderna är lägre. I omgångar har stora delar av Sveriges industri lagts ned eller omlokaliserats till andra länder. Detta har på många håll lett till färre

⁵⁸ Reglab (2019). Industrins förnyelse. Föreläsning Magnus Wiktorsson (KTH). <http://www.reglab.se/wp-content/uploads/2019/02/Industrins-digitalisering-Magnus-Wiktorsson-190916.pdf>

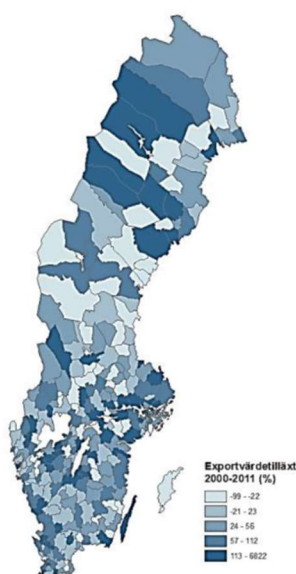
⁵⁹ Formas (2019) Digital transformation av livsmedelssystemet. Utlysning.

⁶⁰ Tillväxtanalys. Näringslivsdynamik, städer och agglomerationsekonomier – forskningsöversikt och agenda PM 2017:08.

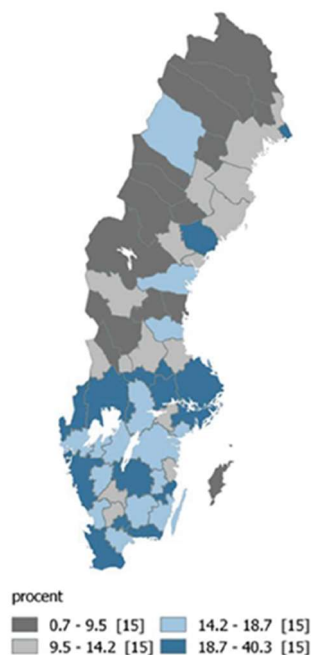
⁶¹ OECD (2017). Regional outlook 2017.

jobb, minskande inkomster och en stagnerande utveckling. I en uppmärksamrad europeisk studie⁶² har sådana regioners dilemma beskrivits som ett ökat konkurrenstryck från fattigare europeiska regioner som är på väg upp i värdekedjan. Detta har lett till ett behov av regional omorientering och nypositionering av näringslivet, samtidigt som det har visat sig vara svårt att lyfta sig och klättra vidare upp i värdekedjan. Detta inte minst eftersom en varaktig förändring av näringslivet kräver omfattande och långsiktiga investeringar i humankapital och infrastruktur vilka ofta är svåra att få till stånd när de regionala resurserna i näringslivet är begränsade.⁶³ En stor del av teknikskiftet och automatiseringen tycks dock redan ha skett i Sverige och till och med efter decennier av utlokaliseringar utomlands finns en betydande del av tillverkning och industri kvar i landet.

Figur 12 Tillväxt i exportvärde 2000-talet, Källa: Bjerke L., Johansson S (2015).

Figur 13 Andel sysselsatta i utlandsägda företag, regionalt, FA-regioner 2016; Källa: Tillväxtanalys

På senare år har intresset hos beslutsfattare för tillverkning och teknik som en strategisk resurs för regional struktumvandling och internationell konkurrens ökat.⁶⁴ Samtidigt som de nya teknologiska framstegen har medfört att arbetskraftskostnader har blivit mindre viktiga inom produktionen.⁶⁵ Det kan ha lett till att utlokaliseringen har blivit mindre viktig och att det på senare år till och med skett en viss återflytt av tillverkning och produktion till Sverige och övriga OECD-länder.⁶⁶ Forskare har förklarat detta med att det finns fördelar med att ha en viss samlokalisering av industri och exempelvis forskning och utveckling. Nyttan av samlokaliseringen ökar med produktens

⁶² Lammarion S, Rodríguez-Pose A, Storper M (2017). Why Regional Development matters for Europe's Economic Future. WP 07/2017, EU-Commission, DG-Regio.

⁶³ Andersson L-F, Eriksson R H, Hane-Weijman E (2018). Växande regionala obalanser. Ekonomisk Debatt 46/8.

⁶⁴ Tillväxtverket (2018). En smartare industri – Erfarenheter från förstudieprojekt inom Smart industri i regionerna.

⁶⁵ De Backer and Flaig (2017). Global value chains for an inclusive and sustainable future. Issue Brief 10. ILO.

⁶⁶ Heikkilä J, Nenonen S, Olhager J, Stentoft J (2018). Manufacturing relocation abroad and back: Empirical evidence from the Nordic countries. World Review of Intermodal Transportation Research.

komplexitet, med processens komplexitet och inte minst med nödvändigheten att snabbt kunna reagera på marknadssignaler för att introducera nya varor och tjänster.⁶⁷

Den internationella förankringen av företag är emellertid lägre i vissa delar av landet såsom Norrlands inland eller Gotland (figur 13). Regioner som saknar större städer eller närhet till större städer i kombination med få stora företag inom tillverkning och teknik har uppenbarligen svårare att ta del av internationella investeringar. Det finns dock även i dessa delar av landet möjligheter att dra nytta av globala produktionssystem och värdekedjor, vilket inte minst visas i tillväxten av exportvärdet (Figur 12). OECD⁶⁸ menar att vilka möjligheter en region har är nära sammankopplat med vilka absoluta fördelar som finns. Detta varierar mellan olika länder och regioner och handlar till exempel om mineraler och energi, fiske och vattenbruk, skogsbruk, förnybar energi samt turistrelaterade tjänster. Möjligheterna är ofta kopplade till en fast tillgång, såsom naturresurser, kustlinjer eller nationalparker och därför absoluta (inte rörliga) i geografiska termer.

Samtidigt bör man komma ihåg att den digitala ekonomin också ger utrymme för nya verksamheter var som helst i landet. Många digitala tjänster är ett resultat av att rekombinera befintliga funktioner i nya digitala applikationer. Med relativt låga investeringskostnader kan ibland enorma avkastningar skapas.⁶⁹ Det handlar således mer om att skapa miljöer som stödjer en sådan typ av digitalt entreprenörskap.

Näringslivets dynamik är motorn för konkurrenskraft och hållbarhet

Med uppkomsten av globala värdekedjor har näringslivets funktionssätt och företagens spelplan förändrats i grunden. Hur väl företagen och näringslivet i Sverige står sig i ett sådant perspektiv kan mätas med olika lönsamhetsmått. Ekonomisk teori framhåller produktivitet, innovation och skalfördelar (produktionsskala) som viktiga faktorer som stärker företagens lönsamhet och därmed konkurrenskraften i olika delar av värdekedjan. De analyser som görs i olika sammanhang bekräftar till stor del att de faktorer som lyfts fram i den ekonomiska teorin är relevanta för att förklara och följa upp konkurrenskraftens utveckling.

Nedan visas produktivitetsutvecklingen, som indikator på konkurrenskraft i näringslivets olika delar sedan 1990-talet. Det framkommer att den totala produktiviteten över hela perioden har ökat per arbetad timme för det samlade näringslivet, men utvecklingen varierar kraftigt mellan olika branscher. Jordbruk, byggverksamhet och transporter tycks ha haft sämst produktivitetsutveckling. Det har dock visat sig att efter den ekonomiska krisen 2008/09 har konkurrenskraften i samtliga branschgrupper försämrats.

En liknande utveckling finns även i andra länder. Det framförs olika förklaringar på aggregerad nivå såsom uteblivna digitaliseringsvinster⁷⁰ eller arbetskraftens sammansättning och kompetens, men också att resursallokeringen har försämrats genom att svaga företag inte har slagits ut i samma utsträckning som vid tidigare lågkonjunkturen.⁷¹ På så sätt skulle processen av "kreativ förstörelse" blivit mindre effektiv. En möjlig orsak är exempelvis de låga räntorna sedan finanskrisen som kan ha inneburit minskad press på lågproduktiva företag att öka sin lönsamhet. Många gånger handlar det

⁶⁷ Ketokivi M, Ali-Yrkkö J (2009). Unbundling R&D and Manufacturing: Postindustrial Myth or Economic Reality? Review of Policy Research, Vol. 26, nr. 1-2 .

⁶⁸ OECD (2017). Territorial Reviews: Northern Sparsely Populated Areas. Svensk utgåva: Region Jämtland.

⁶⁹ ESPON (2019) T4. Delrapport (kommande).

⁷⁰ Blix M, Levay Ch (2018). Operation digitalisering – en ESO-rapport om hälso- och sjukvården.

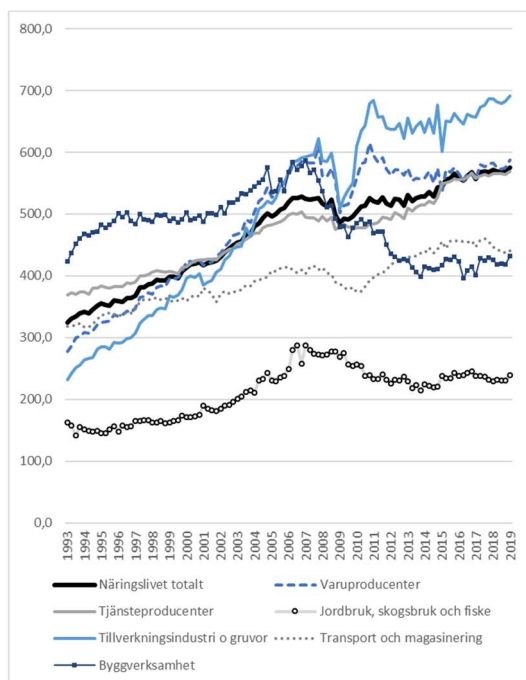
⁷¹ Konjunkturinstitutet . Lönebildningsrapporten 2015.

dock om att skillnaderna mellan olika företag har ökat. Företag som ligger i den teknologiska frontlinjen har sällan problem med produktivitetens utvecklingen.⁷²

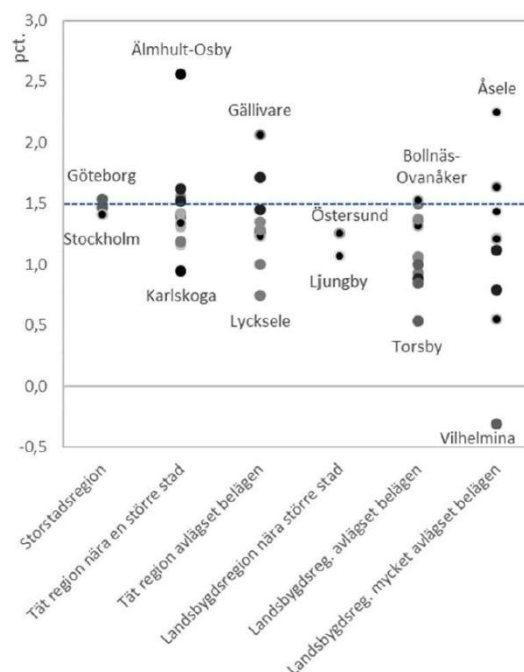
Som tidigare nämnts har olika miljöer och platser också specifika förutsättningar som gynnar lokaliseringen av olika typer av företag och näringsliv. Det är därför som spridningen av produktivitetsmått inom samma typ av region kan vara stor (Figur 14). De delar av näringslivet som på något sätt påverkas av internationell konkurrens som skapar behov av förändring, tycks dock ha en högre arbetsproduktivitet i alla typer av regioner.⁷³

På samma sätt som för arbetsproduktiviteten varierar också utsläppseffektiviteten (uttryckt som BRP per ton koldioxidekvivalenter) mellan olika delar av landet (figur 2). När man på så sätt väger in miljömässig, men även social hållbarhet i jämförelser av konkurrenskraften mellan länder framstår konkurrenskraften i Sverige och de andra nordiska länderna som ännu starkare.⁷⁴ Även om det finns regionala skillnader i detta avseende, indikerar resursproduktiviteten att den ekonomiska produktiviteten inte har försämrats med införandet av skärpta miljökrav. Tvärtom kan det ses som stöd för den så kallade Porterhypotesen att en väl utformad miljöpolitik kan öka företagets innovationsaktiviteter och effektivitet, vilket på sikt kan stärka deras konkurrenskraft.⁷⁵

Figur 14 Produktivitetens utveckling olika delar av näringslivet, fasta priser (kronor per arbetade timmer); Källa SCB

Figur 15 Arbetsproduktivitet – genomsnittlig årlig procentuell förändring i näringslivet, FA-regioner grupperade efter regiontyp, 2007-2016; Källa: Tillväxtverket

Ökat konkurrenstryck och anpassningar till förändrade förutsättningar visar sig på olika sätt inte minst genom introduktion av nya varor och tjänster. På ett övergripande plan blir effekterna nystart av företag och verksamheter liksom nedläggningar och konkurser, sammanslagningar respektive

⁷² OECD (2015). The future of Productivity.

⁷³ OECD (2017). Regional Outlook.

⁷⁴ World Economic Forum (2018). Inclusive Growth and Development Report 2017

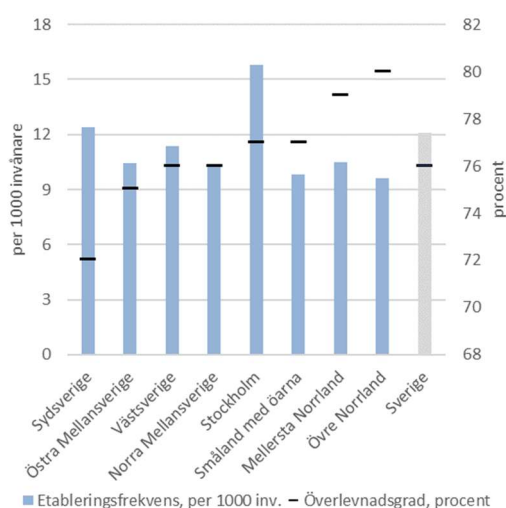
⁷⁵ Tillväxtanalys (2013). Miljöpolitiska styrmedel och företagens konkurrenskraft – återbesök hos Porterhypotesen. WP/PM 2013:22.

delningar (och utlokalisering) eller utökning eller minskning av antalet anställda. Förändringar i dessa dimensioner ger uttryck för en dynamik som är en förutsättning för att bibehålla en effektiv ekonomi och ett konkurrenskraftigt näringsliv. Tillämpning av teknologiska framsteg och nya affärsmodeller förutsätter och samspelar med organisatoriska förändringar av företagen som kan avspeglas i företagets demografi.

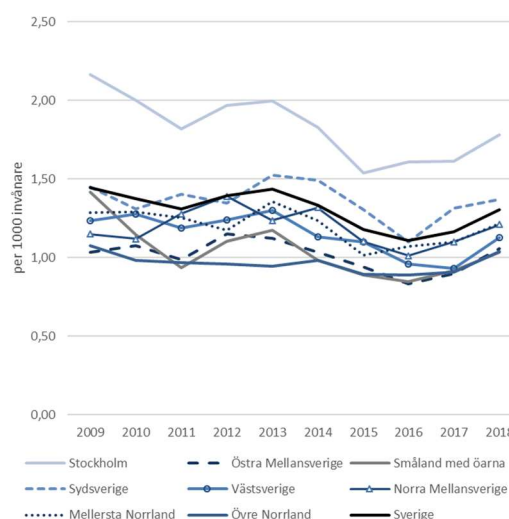
Att starta upp, knoppa av eller att lägga ned ett företag är inte oproblematiskt, utan stöter på många hinder och ofta oundvikliga problem. Men utifrån ett företagsperspektiv är det förstås en fördel att allt kan ske så smidigt som möjligt.

Det startades 67 000 företag i Sverige år 2018. Det är relativt enkelt att starta ett företag här jämfört med övriga länder. I Sverige tar det sju dagar vilket är ungefär två dagar mindre än för genomsnittet för OECD-länderna. Relativt befolkningen i arbetsför ålder 16 – 64 (70) år så startas 11 företag per 1000 invånare. Skillnader regionalt i detta avseende är inte stor. Etableringsfrekvensen är dock något större i Stockholmsregionen.

Figur 16 Etableringsfrekvens (nystartade företag per 1000 invånare 20-64 år) år 2012 och överlevnadsgrad bland dessa nystartade företag tre år efter start, NUTS 2; Källa: Tillväxtanalys

Figur 17 Konkurer per 1000 invånare 20 - 64 år, 2009 - 2018, NUTS ; Källa: Tillväxtanalys

Att attrahera företagsetableringar är avgörande för sysselsättning och regional tillväxt. Minst lika viktig är dock företagets överlevnadsgrad. Hur länge företag överlever sedan nystart kan således också ses som ett tecken på kvaliteten i etableringsprocessen. Det handlar om att utveckla en affärsplan, skaffa kunder och få intäkter. Troligtvis har offentliga rådgivningsverksamheter och utbildningar riktade mot företag haft stor betydelse.⁷⁶ År 2016 överlevde 76 procent av företagen som startades tre år tidigare. Jämfört med EU-länder i genomsnitt är det ett högt värde och således ett bra betyg på företagsklimatet i Sveriges regioner. Den regionala miljön, branschtillhörighet och storleken på nyetableringen och inte minst motiven bakom nystarten har naturligtvis också inflytande på företagets överlevnadsgrad. En hög överlevnadsgrad behöver dock inte alltid likställas med stor konkurrenskraft. Offentlig medelsanvändning har kritiserats för att möjligen medföra undanträngning av lönsamma företag. Offentligt och privat kapital spelar dock ofta en viktig roll för en lyckad etablering även om de flesta nya och små företag inte behöver särskilt mycket kapital. Att

⁷⁶ Tillväxtverket (2015). Kartläggning av det företagsfrämjande systemet i Sverige.

offentliga medel används överhuvudtaget har med så kallade marknadsmisslyckanden att göra i mening att investeringar inte blir av, trots förekomsten av lönsamma investeringsobjekt.⁷⁷

Det är trots allt svårt att bestämma en optimal nivå för dynamiken i företagsstocken och det finns många problem med användningen av företagsdynamik ur ett strikt ekonomiskt perspektiv. Det i sammanhanget viktiga är att understryka företagets stora dynamik och föränderlighet inte minst jämfört med andra ekonomiska enheter såsom exempelvis hushållen eller arbetskraften.

Entreprenörer och företagare som ”agenter för förändring”

Entreprenören tillskrivs förmågan att kombinera olika slags kunskap och att kunna omsätta ekonomiska och organisatoriska resurser på ett nydanande sätt. De är därmed centrala aktörer i de innovationsprocesser som förnyar ekonomin och samhället genom att äldre, förhärskande kombinationer av kunskap och resurser slås ut och försvinner.⁷⁸ Entreprenörer kan således också ses som förändringsagenter för den tidigare nämnda kreativa eller nyskapande förstörelsen inom näringslivet som förmår driva utvecklingen vidare. I tider med stort förändringstryck på grund av genomgripande teknologiska innovationer samt stora samhällsliga och miljömässiga förändringsbehov är entreprenörens funktion avgörande för att lyckas med en omställning i hållbar riktning. På senare år har entreprenöriella aktiviteter i Sverige minskat något jämfört med andra länder, framför allt på grund av minskande aktiviteter hos kvinnor.⁷⁹

Vem som ses som entreprenör är kanske svårare att åskådliggöra och det finns olika definitioner. Inom ekonomisk analys ligger förmodligen det som kallas för operativa företagsledare närmast begreppet entreprenör. I Sverige finns ungefär en halv miljon företagsledare, varav knappt 30 procent är kvinnor och ungefär 20 procent har utländsk bakgrund. Andelen företagsledare är dock inte jämnt fördelad över landet. I avlägset belägna landsbygdsregioner och storstadsregioner är andelen företagsledare av samtliga sysselsatta något högre både för män och för kvinnor. Det kan ha flera, men inte nödvändigtvis samma förklaringar. Andra mått på entreprenöriell aktivitet visar dock på liknade regionala mönster. Viktigt att komma ihåg är att antalet företagsledare inte är ett perfekt mått på entreprenöriell förnyelse eftersom många företagare inte alls utveckla nya affärsmöjligheter. Företagande är i många fall inte heller individens förstahandsval utan en följd av begränsade anställningsmöjligheter, det gäller kanske särskilt i glesbefolkade områden där det finns färre möjligheter att hitta en anställning⁸⁰, men det gäller även vissa grupper på arbetsmarknaden, såsom invandrare.

Det är viktigt att vara medveten om egenföretagandet bland utrikes födda, en grupp som har ökat i Sverige och i övriga OECD-länder. Företagande bland utrikesfödda gynnar förnyelsen av näringslivet. Många utrikesfödda kommer från länder med starka företagstraditioner, vilket ökar benägenheten till försörjning genom företagande.⁸¹ Invandrarskapets fördelar i form av tillgång till en lokal etnisk

⁷⁷ Tillväxtanalys (2017). Perspektiv på kapitalförsörjning. En antologi om företagets finansiering och statens roll.

⁷⁸ McKelvey M, Zaring O (2016). Forskningen om innovation och entreprenörskap ur ett kunskapsperspektiv. I Sveriges entreprenöriella ekosystem – Företag, akademi, politik. ESPRI.

⁷⁹ Entreprenörskapsforum (2018). Entreprenörskap i Sverige 2018.

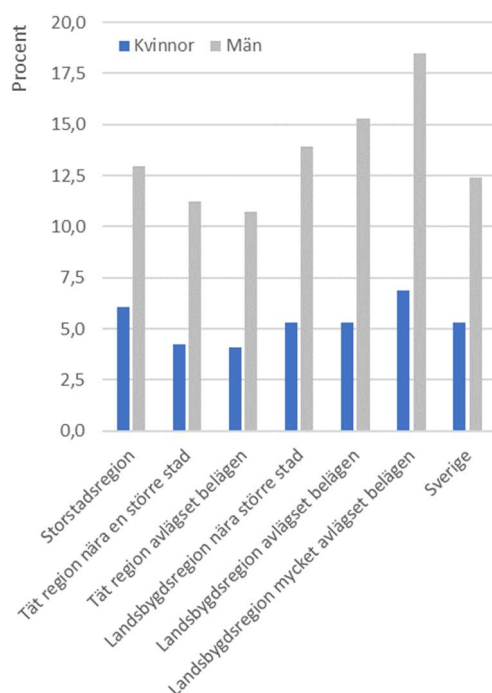
⁸⁰ Bjerke L, Johansson S (2015). Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder. Underlagsrapport Landsbygdsutredningen.

⁸¹ Aldén L (2015). Företagande bland utrikes födda – en översikt och en policydiskussion.

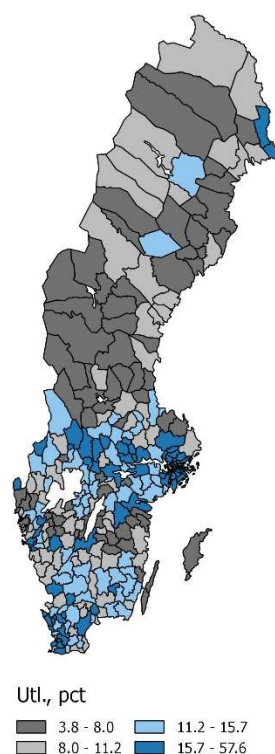
Entreprenörskapsforum. <https://entreprenorskapsforum.se/wp-content/uploads/2014/06/Företagande-bland-utrikes-födda-en-översikt-och-en-policydiskussion.pdf>

marknad för specifika varor och tjänster som efterfrågas av den egna etniska gruppen liksom till transnationella nätverk för import och export, har också lyfts fram.⁸²

Figur 18 Andel operativa företagsledare, kvinnor män, inrikes utrikesfödda och olika delar av landet av sysselsatta, 2016; Källa: SCB

Figur 19 Andel operativa företagsledare med utländsk bakgrund av samtliga, år 2016 (Källa: Tillväxtverket)

Företag och företagare jobbar också aktivt med hållbarhetsfrågor. I Tillväxtverkets återkommande undersökning om Företagens villkor och verklighet framkommer att en majoritet, 55 procent, av de svenska små och medelstora företagen arbetar med hållbarhetsfrågor ur ett miljömässigt respektive socialt och etiskt perspektiv. Det kan bland annat handla om att företag utvecklar och erbjuder marknaden varor och tjänster som bidrar till en mer hållbar utveckling. Det indikerar att entreprenörer kan vara en del av omställningen genom att upptäcka och utnyttja ekonomiska möjligheter där marknaden hittills har misslyckats.

En grön omställning och utveckling mot en cirkulär ekonomi kommer att medföra en större efterfrågan på lösningar som med fördel kan tillhandahållas av entreprenörer och små och medelstora företag. En cirkulär ansats uppmuntrar också till lokala värdekedjor ("local value loops") baserade på lokal produktion och spridning av värden i den lokala ekonomin. Detta kräver dock även en viss storlek på den lokala marknaden så att entreprenöriella aktiviteter och mindre företag kan etableras.⁸³ Digitala teknologier anses kunna underlätta utvecklingen mot cirkulära affärsmodeller -

⁸² Klinthäll M et al (2016). Invandring och företagande – Kunskapsöversikt. Delmi. Rapport 2016:7 http://lup.lub.lu.se/search/ws/files/30321954/Invandring_och_f_retagande_en_kunskaps_versikt_Delegation_en_f_r_migrationsstudier_Delmi_.pdf.

⁸³ OECD (2019). SME and Entrepreneurship Outlook .

inte minst sådana modeller som handlar om att dela på tillgångar. Hur samspelet mellan entreprenörskap och en hållbar, cirkulär ekonomi fungerar mer konkret finns dock fortfarande relativt liten kunskap om.⁸⁴

Verksamheter och kompetensförsörjning i ljuset av pågående långsiktiga förändringar

Konkurrensen från marknader gör att företag behöver anpassa och förnya sin verksamhet. Att ha tillgång till rätt kompetens är en viktig faktor i detta. Enligt tillväxtteorin borde olika marknadsmekanismer på sikt leda till att arbetskraft förs över från olönsamma till mer lönsamma verksamheter vilket i sin tur ökar ekonomins konkurrenskraft och tillväxt. En viss rörlighet i arbetskraften är därför en grundläggande förutsättning för att ge företagen möjlighet att växa och anpassa sig till nya utmaningar. Globaliseringen, en fortskridande teknologisk transformation och kampen att motverka klimatförändringen kommer också kräva nya kunskaper och färdigheter generellt hos arbetskraften. Den interna kunskapsuppbyggnaden inom företagen och spridningen mellan företagen kommer därför förmodligen inte vara tillräckligt utan behöver kompletteras med kunskaper från samhället i övrigt samt kunskaper från utbildning och forskning.

Jobbrörligheten är viktigt eftersom den skapar möjligheter hos individen och berörda företag eller organisationer. Arbetsmarknadsrörlighetens kvantitativa omfattning kan illustreras på följande vis. Under 2015 bytte nästan 588 000 personer jobb. Samtidigt skapades knappt 294 000 nya jobb i samband med att individer utanför arbetsmarknaden fick en sysselsättning. 227 000 personer avslutade dock också permanent eller tillfälligt sina anställningar när de lämnade gruppen sysselsatta. Under 2015 var således över 1,1 miljoner individer involverade i en rörlighet, som innebär att man fått ett nytt anställningsförhållande eller lämnat sin arbetsgivare. Efterfrågan från företagen förändras med konjunkturen men dynamiken är hög även i sämre tider.

Den goda konjunkturella utvecklingen de senaste åren underlättade för en positiv sysselsättningstillväxt generellt, men samtidigt förstärktes en utpräglad brist på kompetens inom många branscher och verksamhetsområden i alla delar av landet. Sysselsättningstillväxten har dock inte lett till väsentliga förbättringar för vissa grupper i utsatt ställning, som exempelvis unga med svaga studieresultat, unga som varken arbetar eller studerar, äldre arbetslösa, individer med funktionsnedsättning, samt många som är utomeuropeiskt födda. Ungefär 75 procent av de arbetssökande under 2017 har en utsatt ställning.⁸⁵

Den demografiska utvecklingen, teknologiska omställningar och digitaliseringen kommer att sätta ytterligare press på kompetensförsörjning i alla delar av landet – och därmed inte minst på det regionala och lokala utbildningssystemet. Omställningen inom det lokala eller regionala näringslivet kan komma medföra högre arbetslöshet under åtminstone en övergångsperiod. I de flesta regionerna i Europa finns det många jobb i riskzonen på grund av automatiseringen. Skattningar från OECD visar att Sverige och övriga länder i Norden samt Storbritannien redan har gått igenom en stor del av automatiseringstransformationen. Omställningarna kommer dock fortsätta även i Sverige. Det är därför viktigt att människor kontinuerligt ges möjlighet att uppgradera sina kunskaper och färdigheter, särskilt när de riskerar uppsägning eller av andra skäl befinner sig mellan två jobb.

Ur ett individperspektiv är rörligheten mellan företag och jobb viktig eftersom den ökar möjligheten att förbättra arbetsvillkoren, inte minst lönen. Bland unga kan den högre graden av rörlighet delvis kopplas till en lägre grad av arbetsmarknadsanknytning. I de fall då jobbyten är ofrivilliga och sammankopplade med tillfälliga anställningar kan byte av jobb vara negativt ur ett individperspektiv.

⁸⁴ Heshmati A (2015). A review of the Circular Economy and its implementation. Entreprenörskapsforum.

⁸⁵ http://www.ungidag.se/indikator/arbete_och_boende/varken-arbetar-eller-studerar-uvax.

En majoritet av unga i Sverige vill inte ha tillfälliga anställningar, utan prioriterar istället förutsägbarhet och fast anställning när de söker arbete. Därtill är tillvaron med tillfälliga jobb sammankopplad med en högre grad av självupplevd psykisk ohälsa och en lägre ekonomisk frihet bland unga.⁸⁶ Rörligheten bidrar också till kunskapsspridning mellan företag. Eftersom kunskap och erfarenhet knyts till individen, humankapitalet, medför jobbyten en möjlighet att dessa värden sprids mellan företagen. Kvinnor och män får ständigt nya kunskaper och färdigheter på sina arbetsplatser vilket med tiden gör dem mycket värdefulla även för andra företag. Rörligheten behöver därför inte vara bra för det enskilda företaget, men generellt sett finns det få tecken på att jobbyten skulle skada ekonomin i stort. Tvärtom har det visat sig att fler jobbyten bidrar till en högre produktivitetsutveckling och positiv ekonomisk utveckling.^{87,88}

Rörligheten är större bland yngre åldersgrupper samt för kvinnor och män med högre utbildning. Men det finns också förklaringar som hänger samman med den fysiska geografin som företagen och arbetskraften befinner sig i. Städer har fördelar eftersom täthet och närhet underlättar rörligheten och matchningen av arbetskraft vilket bidrar till att spridningen av kunskaper ökar. Fördelar av täthet framträder dock även i andra regioner med en kritisk massa av verksamheter exempelvis inom ett kluster av företag inom relaterade branscher, vilket då kallas samlokaliseringfördelar.

Trots en ökad globalisering av ekonomin finns genom människors lokala förankring en lokal vardagsgeografi. Det är också därför kunskaper kopplade till individer sprider sig snabbare och effektivare mellan företag lokalt än globalt. Genom arbetspendlingen kan den lokala och regionala kompetensförsörjningen och matchningen förbättras. På så sätt finns också möjligheter att sprida kunskaper vidare i den närmre geografin. Arbetsmarknadens regionala geografi har också förändrats och blivit större över tiden, vilket sammanfattas i begreppet regionförstoring. Detta visas genom ett kontinuerligt minskande antal lokala arbetsmarknader i Sverige. År 1997 var antalet sådana lokala arbetsmarknader 105, för att tjugo år senare, 2017, vara nere i 75.

Även om rörligheten mellan och till jobben är en viktig förutsättning för att sprida kunskaper och erfarenheter är regionens allmänna kunskapsnivå minst lika viktig för att anamma och utveckla innovationer. En arbetskraft med en högre utbildning borde ha en större förmåga att lösa de problem som den pågående teknologiska förändringen samt den internationella konkurrensen för med sig, inte minst regionalt. Det är också därför yrkeshögskolor, högskolor och universitet med framgång har byggts upp i många olika regioner i Sverige. Högskolor har också blivit bättre på att samverka regionalt kring dimensionering av utbildningar för att matcha arbetsmarknadernas behov,⁸⁹ men det finns fortfarande brister att tillhandahålla utbildning på orter med långa geografiska avstånd till högre utbildningar. Det kvarstår också svårigheter att prioritera mellan det nationella och det regionala utbildningsuppdraget.

Det har dock visat sig att utbildningsklyftorna är stora och bestående mellan olika delar av landet. För företag i storstäderna och i större städer är det enklare att rekrytera även om konkurrensen mellan företagen att få tag på de bästa kvinnorna och männen är mycket stor. Det är dock inte bara spetskompetens som räknas. Den breda basen av jobb inom exempelvis den kunskapsintensiva tillverkningsindustrin utgörs av arbetskraft med praktisk inriktning och gymnasieutbildning. Många

⁸⁶ MUCF. *Unga med attityd 2019, del 2. Arbete & arbetsmarknad*. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

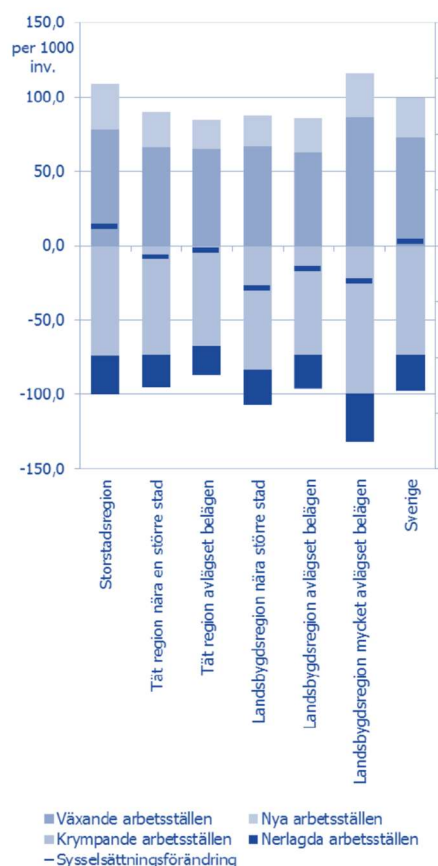
⁸⁷ Andersson M, Thulin P (2008). Globalisering, arbetskraftens rörlighet och produktivitet. UR 23, Globaliseringsrådet.

⁸⁸ Andersson F, et al (2014). Sannolikheten att byta jobb. SCB.

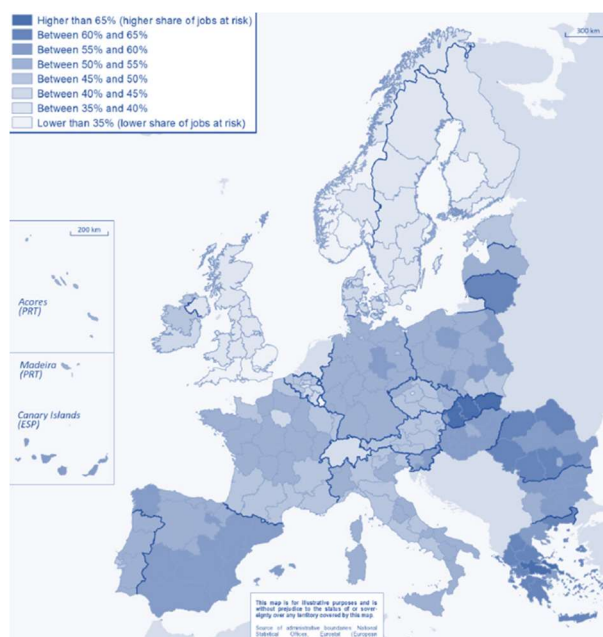
⁸⁹ UKÄ (2018). Samverkan om dimensionering av utbildning.

gångar är det därför minst lika viktigt att lyfta kunskapen för sådana personer med relativt låg formell utbildning.⁹⁰ Det kan därför också vara viktigt att notera att möjligheter att lära sig nya saker i sitt arbete tycks ha ökat betydligt de senaste 30 åren.⁹¹

Figur 20 Skapade och försvunna arbetstillfällen som andel av sysselsatta i företagssektor vid nya, växande, krympande och nerlagda arbetsställen för år 2013 efter regiongrupper; Källa: Tillväxtanalys

Figur 21 Automatiseringsrisker – Andel sysselsatta med risk för automatisering större än 50 procent (2011; Källa: OECD)

I många OECD-länder finns det en utveckling mot både en större andel högutbildade och en större andel lågutbildade, vilket talar för en ökad polarisering på arbetsmarknad. Högkunskapsjobb (kvalificerade tjänster) samlokaliseras i hög grad med lågkunskapsjobb (enkla tjänster) medan de så kallade mellankvalificerade jobben minskar. Dessa finns i många industriregioner. Sammanlagd medför detta också att en allt större andel av arbetstillfällen hamnar i större städer. Utveckling kan dock också ses som en förskjutning från tillverkningsjobb till tjänstejobb. Sett till inkomsterna innebär förändringen ofta en försämring och en ökad polarisering. Men när yrkeskompetens används som ett mått, kan man främst iaktta en förändring uppåt med större krav på kompetens. Den demografiska utvecklingen och utflyttning av unga kvinnor och män gör det ofta svårt för företag i mindre regioner och landsbygder att rekrytera efterfrågad kompetens. Det naturliga inflödet av nyutbildad arbetskraft är ofta helt enkelt för litet. Samtidigt förhindrar en relativ stor

⁹⁰Henning M, Johannesson E (2019). Kompetenser för industri i omvandling – utmaningar och strategier i nya kompetenslandskap. Tillväxtverket. Kortversion av forskningsrapport.

⁹¹ SCB (2018). Arbetsmiljö 1980-2017.

könssegregering mellan yrken att den tillgängliga arbetskraften används på ett effektivare sätt. Detta också med hänsyn till att kvinnor ofta har en längre utbildning än män. Framförallt unga män som bor på lands- och glesbygden ser det inte som möjligt att arbeta inom traditionellt kvinnodominerade yrken. När unga upplever att de arbetstillfällen som erbjuds på hemorten inte är attraktiva för dem känner de sig manade att flytta till större städer även om de egentligen hade velat bo kvar.⁹² Den snabba teknologiska förändringen och digitaliseringen kommer att förstärka redan stora kompetensklyftor mellan städer och övriga delar av landet, trots utspridningen av lärosäten. Detta eftersom många efter avslutad utbildning flyttar vidare från utbildningsregionen. Det har dock visat sig att få kvinnor och män flyttar till en landsbygdsregion efter utbildning, med undantag för individer som har bildat familj.⁹³ Sammantaget har betydelse av livslångt lärande; fortbildning, vidareutbildning, karriärväxling samt bildning ökat inte minst vad gäller kompetensförsörjningen på landsbygden.

Företagens och näringslivets investeringar i kunskap och teknologi

Investeringar är av stor betydelse för samhällets ekonomiska utveckling och medborgarnas välbefinnande. En god tillgång till realkapital som maskiner, programvaror, byggnader och transportinfrastruktur är en avgörande förutsättning för en hög produktion i näringslivet och den offentliga sektorn. Den pågående diskussionen om globalisering, teknologiska framsteg och digitalisering samt övergång till en klimatneutral och cirkulär ekonomi väcker också en del tankar kring kommande investeringsbehov.

För hela ekonomin är det önskvärt med en investeringsvolym på en väl avvägd nivå. Investeras det för lite kan det på sikt bromsa upp den ekonomiska utvecklingen. Investeras för mycket innebär det en överkapacitet som inte kan användas. På ungefär samma sätt fungerar det inom näringslivet och för enskilda företag. För att en utgift ska betecknas som investering krävs att utgiften avser en tillgång som används under åtminstone ett år och att utgiften medför en ökad avkastning under tillgångens livslängd. Näringslivets investeringar totalt står för cirka 80 procent av de totala investeringarna i Sverige, men det förekommer inte obefintliga regionala variationer.

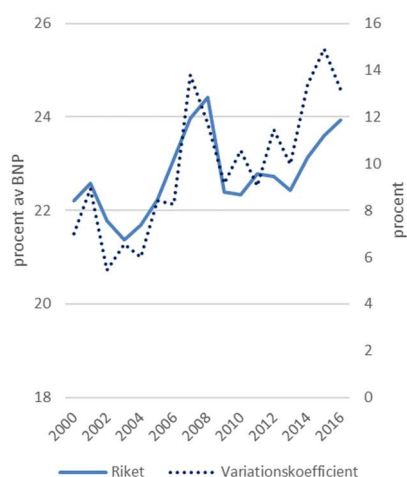
Ett sätt att följa investeringar över tiden är att sätta dem i relation till storleken på den totala produktionen – bruttonationalprodukten. Måttet kallas för investeringskvoten. För hela ekonomin, den privata och offentliga sektorn ligger investeringskvoten historiskt sett på en genomsnittlig nivå kring 23 procent. Under 1960-talet och i slutet av 1980-talet har dock Sverige haft en mycket högre nivå av investeringar. 1990-talskrisen har emellertid medfört att investeringarna minskade kraftigt. Ett sådant mönster finns också under perioden 2000 – 2016. Konjunkturedgången i början och slutet av 00-talet har lett till minskande investeringar generellt. Återhämtningen från finanskrisen år 2008/09 skedde däremot mycket sent. Det kan också noteras ökande skillnader regionalt när konjunkturen och investeringsnivån förbättrades. En svag utveckling vad gäller investeringsnivån framkommer i regionerna Småland med öarna samt norra Mellansverige. Dessa regioner har länge präglats av en industriell omvandling och den hittillsvarande låga investeringsnivån kan innebära behov av en högre investeringstakt framöver. Stockholm har först under senare delen av perioden visat på investeringsnivåer över riksgenomsnittet. Det bör i detta sammanhang noteras att i Stockholm gjordes 33 procent av samtliga investeringar i Sverige. Enbart region Västsverige och region övre Norrland ligger under hela perioden över värdet för riket. Strukturuomvandlingen inom

⁹² MUCF (2018). Vilka ska med? Ungas sociala inkludering i Sverige. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.

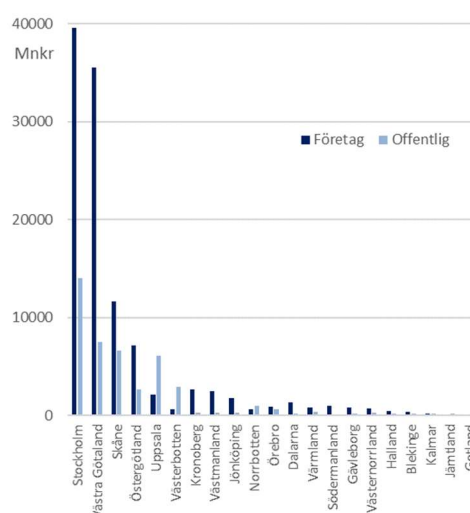
⁹³ Bjerke L, Mellander Ch (2017). Moving home again? Never! The locational choices of graduates in Sweden. *Annals of Regional Science* 59:707–729.

näringslivet visar också på att de tjänsteproducerande företagens andel av investeringar totalt ökade under hela perioden i samtliga regioner (riksområden).

Figur 22 Fasta bruttoinvesteringar i Sverige samt spridningen mellan regioner (riksområden) (variationskoefficient) 2000-2016; Källa: SCB

Figur 23 FoU-utgifter av företag och offentlig sektor (universitet, kommun, landsting), 2017, län; Källa: SCB

Företagens investeringsbeslut styrs av olika kalkyler avseende avkastning och risker, men påverkas även av ränteläget och tillgång på kapital. För en koncern gäller i en sådan situation att välja den investering som bedöms ge högst avkastning i relation till kapitalbehovet, men kapitaltillgången borde inte vara en begränsande faktor. För mindre företag och kanske framför allt mindre innovationsföretag, kan det vara svårt att få tillgång till kapital eftersom de ofta saknar tillgång till inte minst den internationella kapitalmarknaden. Det är också därför offentligt investeringsstöd till privat verksamhet kan vara motiverad.

Det investeras också i forskning och utveckling. Under 2017 investerades 155,5 miljarder kronor i forskning och utveckling (FoU) i Sverige, en ökning med knappt 13 miljarder sedan 2015. Sverige satsar jämförelse mycket på FoU jämfört med andra länder – 3,3 procent av bruttonationalprodukten vilket är på samma nivå som Schweiz. Bara Sydkorea och Israel investerar mer. Den sektor som ökade mest sedan förgående mätning 2015 är företagssektorn. Företagssektorn investerade 111 miljarder eller 71 procent av samtliga FoU-medel under året. Inom Universitets- och högskolesektorn låg investeringarna i FoU på knappt 39 miljarder och i den övriga offentliga sektorn investerades det över 5 miljarder i FoU. Den regionala fördelningen efter län visar på en stor koncentration av forskningsmedel till storstadsläna, Stockholm och Västra Götaland. Enligt Tillväxtanalys⁹⁴ valde koncernen att ha egen FoU-verksamhet i landet för att 1) anpassa produkt eller process efter specifika kund-/marknadsbehov; 2) det där fanns viktiga kunskapscentra (universitet, företagskluster); 3) där existerande produktionsenheter krävde det; 4) där det förväntades ge kostnadsbesparingar och 5) där det fanns tillgång till kvalificerad FoU-arbetskraft, vilket ofta är svårare utanför storstads- och universitetsregionerna. Skillnaden mellan arbetsmarknadsregioner (FA-regioner) när det gäller andelen personer med forskarutbildning inom näringslivet har till och med ökat.⁹⁵ Detta trots en betydande utbyggnad av universitet i landet.

⁹⁴ Tillväxtanalys (2019). Forskning och utveckling i internationella företag 2017.

⁹⁵ Eklund J E, Karlsson P, Pettersson L (2014). Högre utbildning och konkurrenskraft – Hur påverkar högre utbildning företags och regioners tillväxt? JIBS. Publ. Ratio.

Det har också visat sig att tillgången på forskarutbildad kompetens har försvårats generellt jämfört med andra länder. Exempelvis har bostadssituationen eller migrationslagstiftningen lyfts fram i studier som berör möjligheten att locka utländska experter.⁹⁶ Även om högt kvalificerade arbetskraftsinvandrare inte utgör en stor andel av den svenska arbetsmarknadens långsiktiga rekryteringsbehov så är de viktiga för företag som söker nischade spetskompetenser.⁹⁷

Privata och offentliga investeringar påverkar och möjliggör en miljömässig och socialt hållbar omställning. Det har konstaterats att den gröna strukturomvandlingen i stora delar utgörs av en naturligt pågående omvandling inom ekonomin, men den skiljer sig i viss mån från tidigare omvandlingar. Det beror på att omvandlingstrycket inte bara kan härledas från ett ökat konkurrenstryck utan också från ett ökat tryck från samhället och hushållen att lösa miljö- och klimatproblemen.⁹⁸ Det finns fortfarande stora hinder för att näringslivet ska välja att investera i ny miljöeffektiv teknik i den takt som krävs för att klara av miljö- och klimatutmaningen. Några är relativt höga kortsiktiga investeringskostnader och relativt långa avkastningstider samtidigt som avkastning av dessa är osäker

Kostnaderna för investeringar i hållbar teknologi har minskat generellt, det kvarstår dock att mervärden av sådana investeringar i form av nya varor, tjänster eller affärsmodeller inte genereras per automatik. En viktig förutsättning är att det finns lokal arbetskraft med nödvändig kompetens, men även konkurrenskraftiga företagare som förmår att hantera möjliga kringeffekter av olika investeringar. Som det visade sig i uppföljningen och utvärderingen av livsmedelsstrategin är en god förmåga att tillgodogöra sig ny kunskap och nya teknologier avgörande i detta sammanhang.⁹⁹

⁹⁶ IVA (2019). Näringslivets FoU-investeringar.

⁹⁷ Tillväxtanalys (2017). Den globala jakten på kompetens – statens roll.

⁹⁸ Tillväxtanalys (2013). Hållbart – effektiv politik för grön strukturomvandling.

⁹⁹ Jordbruksverket (2019) RA 19:9

Flera nya och många gamla pusselbitar för att stärka en hållbar regional utveckling och konkurrenskraft.

För att företag, regioner och samhälle ska ställas om och utvecklas i en gynnsam och hållbar riktning är det viktigt att många delar faller på plats. Inom det regionala tillväxtarbetet är många aktörer på flera beslutsnivåer involverade i att hitta fördelaktiga lösningar på stora utmaningar. Samverkan och samordning har blivit viktiga beståndsdelar i det regionala tillväxtarbetet och den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft. Men, för att finna rätt väg är det nödvändigt att där finns ett samförstånd kring problemområden och frågeställningar.

Vi har börjat vårt arbete med att se på några långsamma och långsiktiga förändringsprocesser såsom befolkningsutveckling och demografi, klimat- och miljöpåverkan, sociala och samhällseliga förändringar samt omvandling och utbyggnad av olika typer av infrastruktur. Processer som är på många sätt avgörande för Sveriges regioners framtid och därmed för hela landet. Gemensamt för dessa förändringsprocesser är att de bara kan förändras på sikt samtidigt som de påverkar hela samhällssystemet på kort sikt. Detta kan ställas emot ekonomins och näringslivets funktionssätt som präglas av relativt snabba förändringsprocesser. Det har illustrerats ovan utifrån processer av förnyelse och dynamik inom ekonomin och näringslivet.

Hypotesen är att både långsamma (lång sikt) och snabba processer (kort sikt) bör beaktas för att nå en hållbar och konkurrenskraftig utveckling regionalt. Marknadskrafterna är starka men inte sällan otillräckliga för att ändra människors, entreprenörers, företagens och näringslivets beteende i en hållbar riktning. Marknader har också svårt att fördela resurser för att gynna investering i kollektiva nyttigheter såsom miljö, infrastruktur, utbildning eller säkerhet. Samhället behöver därför ingripa och korrigera oönskade beteenden liksom påskynda en önskad beteendeförändring, och samhället behöver investera i enlighet med målen. Politikens målsättningar ryms ofta i de långsamma processerna: Att Sverige ska bli utsläppsneutralt vad gäller växthusgaser, att hushåll och företag har tillgång till digital infrastruktur eller att uppnå målet med den regionala tillväxtpolitiken – Utvecklingskraft i alla delar av landet med stärkt lokal och regional konkurrenskraft.

Det är också viktigt att påminna om att det inte måste finnas en motsättning mellan tillväxt och hållbarhet. Problemet är inte tillväxten i sig utan snarare tillväxtens innehåll. Utmaningen är att människor får större inkomster utan att dessa "betalas" genom rovdrift på naturen och människors välbefinnande. Det gäller således att främja en omvandling av näringslivet, offentliga verksamheter och samhället som just gynnar en hållbar utveckling. Men, olika argument har lagts fram och diskuterats. Bland annat att tillväxt i sig inte är nödvändig alls utan att fokusen snarare ska ligga på sund miljö- och välfärdspolitik, oavsett dess effekter på den ekonomiska tillväxten.¹⁰⁰

Under alla förhållanden genomförs det offentliga omställningsarbete med hjälp av "de verktyg som det offentliga kan ta i anspråk för att påverka olika aktörers agerande i en riktning som är gynnsam för uppfyllande av specifika politiska mål"¹⁰¹, så kallade styrmedel. Aktörer kan vara privatpersoner, företag eller organisationer. Men inte sällan riktas styrmedel mot offentliga organisationer såsom myndigheter, regioner eller kommuner.

¹⁰⁰ Hagberg P. mfl (2018). Bortom BNP-tillväxt. KTH. Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad.

¹⁰¹ TRAFÄ (2018). ABC om styrmedel. PM 2018:2.

Vilka behov finns för en förändrad verktygslåda utifrån de förändringsprocesser som belystes ovan. Nedan gör vi ett försök att sammanföra några trådar till möjliga frågeställningar viktiga för den regionala tillväxtpolitiken framöver.

Mot en global integrerad ekonomi – fler företag ska kunna lyckas på internationella marknader

Allt fler företag i alla delar av landet är direkt eller indirekt del av den globala ekonomin. Den globala integrationen av näringslivet kan komma att ske långsammare, men trots det är det inte mindre angeläget att ta hänsyn till den globala ekonomins funktionssätt även i utformningen av den regionala utvecklingspolitiken. Utvecklingen hittills har lett till en större uppdelning i specialiserade verksamheter som dessutom har blivit allt mer utspridda i nätverk över många länder globalt – en utveckling som sammanfattas i begreppet globala värdekedjor. Omvandlingen medför ett större flöde av varor, tjänster och information, men leder också till ett större ömsesidigt beroende länderna emellan och med det en ökad sårbarhet för globala chocker. Näringslivets globala integrering har dock också minskat fattigdomen i världen samt genererat ökande inkomster och lägre konsumentpriser i de flesta länderna inklusive Sverige. Internationell handel ses således som avgörande för varaktigt inkluderande och hållbar ekonomisk tillväxt till exempel i arbetet med Agenda 2030.

Trots stora politiska ansträngningar och avtal mellan olika länder kvarstår många hinder och barriärer för internationaliseringen av näringslivet. Marknader förändras också ständigt så att förutsättningar för export och internationalisering inte är de samma över tiden. Näringslivets tillväxt är också beroende av att kunna konkurrera på internationella marknader. Det kan därför vara befogat med insatser som avser att minska internationaliseringströsklarna hos företagen, såsom webbaserade utbildningar och onlinekurser, eller konsultcheckar som hjälper företagare att lära sig exportera. Det har även inrättats exportcentra i samtliga län som stöd för mindre företag som vill ta steget ut i världen.¹⁰² Hit räknas även insatser som riktar sig till ”nya svenskar” som genom sina erfarenheter, kunskaper och nätverk förväntas kunna bidra till handelsutbyte med nya tillväxtmarknader.

Det är fortsatt viktigt att ha en bred syn på internationaliseringen i regionerna, inte minst för att skapa synergier mellan branscher och deras värdekedjor globalt. Möjligheter finns inom hela näringslivet, i städer och på landsbygden. En stor potential har exempelvis ökad export av högkvalitativa regionala jordbruksprodukter och förädlade livsmedel, också genom samarbete med besöksnäringen eller det regionala och lokala kulturlivet.¹⁰³ Genom att integrera företag i storföretagens underleverantörsprogram kan även mindre tillverkningsföretag nå ut internationellt. Större direktinvesteringar i Sverige kan också de bli en språngbräda för mindre företag eftersom företag i kontakt med globala koncerner har möjlighet att samla indirekta erfarenheter om globala marknaders funktionssätt. Sådana och andra erfarenhetsbaserade kunskaper och lärande om internationalisering kan vara en viktig nyckel för många svenska företag att etablera sig utomlands. Det offentliga och privata stödsystemet kommer därför även fortsättningsvis att ha en viktig funktion inte minst regionalt och lokalt eftersom lärandet också beror på närhet och personliga kontakter i (affärs-) nätverk.

¹⁰² Tillväxtverket webbplats 2019 – nov 15

<https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/affarsutveckling/internationalisering/regional-exportsamverkan.html>

¹⁰³ Kulturrådet (2019) Budgetunderlag 2019-2021.

Internationaliseringen och globaliseringen av ekonomin är ett centralt tema i den befintliga strategin och avspeglas i prioriteringen innovation och företagandet samt som prioriteringen internationalisering i mening av stärkt samverkan mellan aktörer internationellt. Analysgruppen menar att inriktning är fortsatt viktig, men föreslår att dimensionen internationalisering förtydligas, stärks och utvecklas i kommande strategiska dokument inte minst utifrån ett perspektiv av globala värdekedjor. Relaterade branschens närvaro i en region borde skapa bättre förutsättningar och synergier för kunskapsutbyte och kunskapsöverföring för internationalisering.

För en ökad hållbarhet globalt –framgångar och lösningar ska spridas internationellt

Sverige har genom olika reformer och innovationer såsom miljöskatter, tillämpning av nya teknologier och utbildning kommit längre än andra länder med att skapa ett hållbart samhälle och näringsliv. Samtidigt vet vi att ökad hållbarhet snarare är en fråga om en snabbare omställning globalt. Eftersom allt fler människor och företag finns i globala nätverk sprids också kundpreferenser, affärsidéer och tekniska lösningar allt snabbare. Detta borde gynna en omställning i enlighet med de globala hållbarhetsmålen.

Sverige har ett mycket starkt varumärke internationellt och är känt för att vara ett land där hållbarhetsarbete och miljöteknik är väl integrerat i samhället. Detta gör att systemlösningar kan demonstreras och medför att det finns möjligheter för företag att pröva ny teknik i praktiken. Eftersom en stor del av efterfrågan på hållbara lösningar kommer från den offentliga sektorn regionalt och lokalt kan även offentlig upphandling användas som hävstång för kommersialisering på internationella marknader.¹⁰⁴ Sverige erbjuder avancerade offentliga verksamheter, forskning och viktiga framtidsbranscher i alla delar av landet och det finns således goda möjligheter att applicera och testa olika systemlösningar i många specifika sammanhang.¹⁰⁵ Att olika offentligt finansierade satsningar fokuserar på export och internationella marknader borde säkerställa ökad konkurrenskraft samt en snabb spridning av de bästa idéerna på konkurrensutsatta marknader internationellt.

Det finns dock även allt fler företag som självmant väljer att ha hållbarhet som affärsmodell för att slå sig in på olika marknader. När svenska företag exempelvis använder betald föräldraledighet som rekryteringsargument utomlands går även svenska välfärdslösningar på export.¹⁰⁶ Likaså kan företag sprida lösningar på områden med stora utmaningar såsom miljöteknik, hälsoteknik, effektivare produktionsmetoder – områden där svenska företag ofta kan ta till vara erfarenheter från sin hemmamarknad.¹⁰⁷ Företag fungerar också i (globala) leverantörskedjor. För många företag har exempelvis god kontroll av leverantörskedjan och dess miljöaspekter blivit en central del av affärsmodellen. Resurseffektivisering och en trovärdigt hållbar produktion premieras av kunder och finansmarknaden. Underleverantörer förväntas leva upp till miljöspecifikationer och krav från storföretag längre upp i leverantörskedjan för att vinna kontrakt. Företag som misslyckas med att etablera hållbara leverantörskedjor kan stå utan kritiska insatsvaror eller se dem kraftigt fördyras. Företagen har således goda skäl att öka hållbarheten och minska miljöriskerna. Här ligger svenskt näringsliv relativt långt fram.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Vinnova – Testbäddar i Sverige <https://www.vinnova.se/m/testbadd-sverige/>.

¹⁰⁵ <https://www.tillvaxtanalys.se/publikationer/pm/pm/2017-12-22-vilka-faktorer-paverkar-uppbyggnaden-av-en-testbadd---en-analys-av-programmet-testbaddar-inom-miljoteknik.html>.

¹⁰⁶ Norden (2018). Shared and paid parental leave.

¹⁰⁷ Business Sweden – How Sweden lays the foundation for sustainable manufacturing.

¹⁰⁸ Tillväxtanalys (2018). Hållbara globala leverantörskedjor och näringslivets konkurrenskraft – vad är statens roll. (beskrivning av ramprojektet).

Konsumenterna och medborgarna är viktiga drivkrafter för företag i Sverige i arbetet för en ökad hållbarhet.¹⁰⁹ Större miljömässiga och sociala kundkrav på varor och tjänster har lett till att företag tvingas vara öppna med sociala och miljömässiga förhållanden i olika delar av produktionskedjan. Digitaliseringen av i möjligaste mån transparenta produktionskedjor borde kunna bidra till detta. Svenska befolkningens höga grad av digital mognad och benägenhet att ta till sig nya digitala funktioner och nyfikenhet på förändring borde vara en fördel i detta sammanhang.

Sverige är en liten, öppen ekonomi som är väl integrerad i globala ekonomiska nätverk. För att nå målen i Agenda 2030 är det enligt Analysgruppen viktigt att sprida kunskaper och teknologier vidare globalt. Demonstrationsanläggningar och testbäddar är exempel på viktiga verktyg för att underlätta för mindre företag som vill göra idéer och prototyper tillgängliga på internationella marknader. Det offentliga stödsystemet för företagets internationalisering borde också betona hållbarhetsperspektiven. Internationellt samarbete på olika beslutsnivåer och områden (inte minst på utbildningsområdet) borde kunna spela en större roll genom att utvecklas och anpassas till det regionala hållbarhetsarbetet. Eftersom systemlösningar inkluderar återkopplingar med brukarna, kunderna och medborgarna regionalt och lokalt borde dessa göras delaktiga i innovativa processer.

Ökad konkurrenskraft och hållbarhet genom regional specialisering inom näringslivet

Urbanisering, demografiska utmaningar, klimat- och miljöförändringar samt den teknologiska omvandlingen och digitaliseringen kommer att påverka regioner och platser på mycket olika sätt. Det kommer därför vara viktigt att arbetet med specialisering och innovation utvecklas vidare i samtliga regioner. Arbetet är dock komplext och kräver att hänsyn tas till flera regionala utvecklingsdimensioner såsom näringslivsstruktur, kompetensförsörjning, utbildning och forskning samt infrastruktur.

Samverkan mellan näringsliv, forskning och politik är en förutsättning för ökad konkurrenskraft och hållbar utveckling både för enskilda företag, näringslivet och för samhället i stort. Samverkan är också en nödvändighet för att komma överens om regionala prioriteringar på strategiska utvecklingsområden. Prioriteringar bör inte vara exkluderande utan se till att alla delar av näringslivet, stora och mindre företag, entreprenörer och övriga samhället tas med. Fokuset behöver inte heller ligga på spetsinnovationer. Regioner kan vara minst lika framgångsrika genom att tillämpa och kombinera redan befintliga innovationer. Regionala näringslivssystem kommer att vara mycket olika inom Sverige och globalt. Tjänster och data kommer att utgöra en viktig del i alla delar av näringslivet. Med utgångspunkt i regioners styrkeområden, en stor bredd på innovationer och ett systemtänk i implementeringen av olika insatser kan resilienta (motståndskraftiga) regioner skapas som har förmågan att möta kommande utmaningar för den regionala ekonomin och samhället.¹¹⁰ Att skapa en förändringsprocess som förenar olika perspektiv och aktörer på vägen mot ett hållbart samhälle kräver också ett aktivt regionalt ledarskap som förmår samla ihop delarna till en helhet.¹¹¹

Det finns olika angreppssätt för att utveckla, genomföra och vidareutveckla regioners arbete med förnyelse och specialisering. Förenklat handlar det dock om att analysera, prioritera, styra och om att utvärdera utvecklingsprocesser för att lära för framtiden och kunna justera insatser. Den snabba teknologiska utvecklingen kommer göra det allt viktigare att lära sig snabbt av utvecklingen i den egna liksom andra regioner i Sverige och internationellt. På så sätt kan utvecklingsprocesser påskyndas och misstag korrigeras eller undvikas. Resurserna för lärande är dock olika stora i olika

¹⁰⁹ Kairos Future (2019). Möt framtidens hållbara konsumenter.

¹¹⁰ Giacometti A, Teräs J (2019). Regional Economic and social resilience. Nordregio Report 2019:2.

¹¹¹ OECD (2019). Regions in Industrial Transition: Policies for People and Places.

delar av landet, vilket kräver nya angreppssätt och metoder för att öka regionernas kapacitet och förändringsförmåga inte minst vad gäller spridning av insikter och kunskaper mellan olika aktörer och miljöer inom regionen. Den starka tilliten i samhället till och höga förtroendet för olika institutioner borde underlätta förändringsarbete och samarbete inom regionerna. I regioner och på platser med ett positivt socialt kapital sprids också kunskaper snabbare och effektivare mellan företag och människor. I en sådan miljö kan även civilsamhällets innovativa förmåga att utveckla nya lösningar på samhällsutmaningar frodas, vilket i allt högre grad behövs för att bemöta samhällsutmaningarna regionalt och lokalt.¹¹²

Specialisering behöver inte heller betyda ”en bransch, en sektor” utan avser en kedja av verksamheter som gynnas av utbyten och samarbeten, exempelvis skogsbruket, jordbruket, livsmedelsproduktion, transport och turism. En sådan ömsesidighet och mångfald finns exempelvis inom de kulturella och kreativa näringarna i Sverige som uppvisar en mängd framgångsrika exportföretag. Problematiskt är att andelen projekt med kulturell anknytning inom de Europeiska investeringsfonderna inom innevarande programperiod minskade. Detta går mot trenden i övriga EU, och mot det faktum att näringarnas betydelse för den svenska ekonomin under hela denna tid ökat.

Analysgruppen menar att det finns stora möjligheter att utveckla arbetet med smart specialisering ytterligare. Utveckling och anpassning av nya teknologier och digitaliseringen kommer spela betydande roller i detta. Men det kommer också vara viktigt att främja strategiska internationella samarbeten och allianser. Olika regionala förutsättningar inte minst kunskapsproduktionssystemet är centrala och eventuella brister måste åtgärdas. En alltför ensidig inriktning på traditionella näringar kan vara ett hinder för förnyelse och ökad konkurrenskraft. Detta eftersom man riskera att låsa sig i föråldrade förändringslogiker som minskar handlingsutrymmet för framtidens möjligheter. I detta sammanhang är det värt att påminna om att människor och företag sällan agerar i enbart administrativa geografier utan i allt högre utsträckning även i olika relevanta funktionella geografier, lokalt, regionalt och till och med globalt.

Entreprenörer och företagare som möjliggörare

När förändringstrycket i näringslivet ökar kommer även entreprenörskap och företagande öka i betydelse. Entreprenörer är kvinnor och män som bryter upp ineffektiva ekonomiska strukturer genom att använda resurser på ett nytt eller mer effektivt sätt. Entreprenörskap är således viktigt för förnyelse och innovation i ekonomin och samhället i stort. I gamla industriregioner kan nyföretagande och entreprenörer bryta inlåsnings i befintliga strukturer och hjälpa till i omvandlingen och diversifiering av näringslivet. I landsbygdsregioner kan entreprenörer bistå med att tillvarata på outnyttjade resurser och möjligheter, inte minst vad gäller produktionen av livsmedel eller inom besöksnäringen och i storstäder kan entreprenörer använda närheten till kapital, kunskaper och marknader för affärslösningar på den globala marknaden.

Jämfört med andra länder har dock Sveriges entreprenöriella aktiviteter minskat under senare år, vilket framför allt är ett resultat av kvinnors minskande andelar. Kvinnor visar på en lägre nivå av entreprenörskap än män och kvinnors entreprenörskap återfinns inom branscher med svag lönsamhet. Beroende på regionala och lokala förutsättningar varierar entreprenöriella aktiviteter regionalt i omfattning och inriktning.

¹¹² MUCF (2017). Innovation i civilsamhället.

Den teknologiska omvandlingen och digitaliseringen kommer att skapa många nya affärsmöjligheter, inte minst inom branscher och sektorer som hittills inte genomgått en stor omvandling. Entreprenörer behövs således för att se möjligheterna i detta, vilket också visas genom många lyckade exempel inom den så kallade gig- och delningsekonomin.¹¹³¹¹⁴ Det är viktigt att det är enkelt för kvinnor och män att pröva sina affärsidéer så snabbt som möjligt på marknaden. Det finns en påtaglig potential hos både kvinnor, som oftare arbetar inom offentlig sektor, och hos högt utbildade att i högre utsträckning välja att bli entreprenörer och företagare.

Det har visat sig att entreprenörskap gynnas av öppna och dynamiska miljöer där det finns möjligheter att experimentera med nya idéer. Sådana miljöer kan skapas på olika platser och inom olika verksamheter. Det kan göras genom att mobilisera lokala nätverk eller genom att få lärare att arbeta med entreprenöriell pedagogik i skolan. Det kan också ske genom att erbjuda högskolestudenter och forskare samverkansytor som möjliggör att utforska och prova affärsidéer samt att bygga nätverk med företag och näringslivet. Olika metoder har använts för att hitta lösningar på sociala problem för landsbygder¹¹⁵ men även för att skapa nya tjänster och produkter.¹¹⁶ Utbyte och lärande är viktigt för att fånga olika koncept och tillvägagångssätt.

Analysgruppen anser att entreprenörskap är en nyckelfunktion för att bemöta samhällsutmaningar i olika delar av landet. Därför är det bland annat viktigt att kvinnors entreprenörskap stärks och riktas in mot branscher med högre lönsamhet. Entreprenörskap kräver kunskaper men också en positiv inställning till att bli en entreprenör och företagare. Verksamt.se är ett framgångsrikt samverkansprojekt, en digital plattform som underlättar att starta och driva företag. Information från användarna borde kunna nyttjas för att ännu bättre förstå behoven av entreprenörer och företagare i olika situationer. Fortsatta satsningar i skolor och högskolor borde leda till fler företag och fler entreprenöriella individer i befintliga företag och organisationer, individer som ser möjligheter i samhällsutmaningarna.

Det behövs kunskap på olika sätt

Den teknologiska förändringen tvingar fram anpassningar hos företag och offentliga verksamheter i alla delar av landet. Samtidigt förändras också kunders och konsumenternas behov och krav vilket gör att varor, tjänster och produktionsprocesser måste anpassas. För att skapa en omvandling mot ett hållbart samhälle krävs således ständigt nya kunskaper både på utbudssidan (företag) och på efterfrågesidan (konsumenterna). En hög utbildnings- och kunskapsnivå i befolkningen gynnar omvandlingen av samhället generellt.

Förutom en fungerande arbetsmarknad regionalt och lokalt som säkerställer att rätt arbetskraft hamnar på rätt arbetsplats vid rätt tidpunkt är det nödvändigt att förbättra färdigheter och stärka kunskaper hos arbetskraften för att tillgodose behoven hos ekonomin och samhället. Kompetensförsörjning, personalbrist och svårigheter med att rekrytera kommer vara ett stort övergripande problem och ett specifikt problem när behovet av personal inom välfärdstjänsterna kommer öka snabbt.

Det offentliga utbildningssystemet fungerar som bas för samhällets olika förändringsbehov genom att förmedla kunskaper, färdigheter och värderingar hos människor. Många kvinnor och män söker

¹¹³ Delningsekonomi – på användarna s villkor. SOU 2017:26

¹¹⁴ ESPON (2019). SHARING – Stocktaking and assessment of typologies of Urban Circular Collaborative Economy Initiatives.

¹¹⁵ <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1300805/FULLTEXT01.pdf>.

¹¹⁶ Formas (2018). Inkluderande forskning och innovation.

sig vidare till högre utbildningar, vilket underlättas av en god regional tillgänglighet. Olika beslutsnivåer lokalt, regionalt och nationellt är gemensamt ansvariga för utformningen och kvalitén av utbildningen. Under de senaste åren har inom ramen för kompetensförsörjningsarbetet regionalt och lokalt utvecklats nya strategier och angreppssätt för att påbörja ett långsiktigt förändringsarbete som underlättar för företag och offentliga verksamheter att rekrytera personal med rätt kompetens.¹¹⁷¹¹⁸

En betydelsefull faktor för innovation, forskning och tekniköverföring är ländernas och regionernas attraktivitet för den högkvalificerade arbetskraften internationellt. I en OECD-mätning är Sverige ett av de mest attraktiva länderna för denna grupp av kvinnor och män.¹¹⁹ Men, konkurrensen mellan länderna är hård och även Sverige har förbättringsmöjligheter, exempelvis vad gäller regelverket för uppehållstillstånd eller att skapa möjligheter till arbete för internationella studenter efter examen.¹²⁰

Det finns också en potential att stärka arbetslivsanknytning av olika utbildningar hos lärosätena. Ett sätt är att engagera representanter från arbetslivet i de grupperingar som utformar och planerar utbildningar. Tillväxtanalys har i en rapport lyft fram exempel från Singapore där näringslivet finns i både universitetsstyrelser och i de grupperingar där kursplanerna utvecklas.¹²¹

Den rådande demografiska utvecklingen, invandringen samt de teknologiska framstegen på olika områden visar på nödvändigheten att göra utbildningar ännu mera flexibla och återkommande under arbetslivet. Det sätter stora krav på utbildningssystemet men förutsätter också att nya metoder för ut- och vidareutbildning tillämpas. Det finns visserligen ofta goda möjligheter hos företag och offentliga verksamheter att lära sig nytt på jobbet, men det är nödvändigt att underlätta för vidareutbildning. Distansutbildningar och en lämplig infrastruktur för denna form av utbildning i alla delar av landet är en viktig förutsättning för det livslånga lärandet.

Digitaliseringen av hela samhället och näringslivet i synnerhet kräver relativt stora och flexibla satsningar på utbildningar under hela arbetslivet. Exempelvis har det inom ramen för Produktion2030¹²² utvecklats ett stort antal nya kortare utbildningar hos universitet och högskolor för att komplettera traditionella utbildningar och kurser med nya spetskunskaper. Dessa är också tänkta att användas som vidareutbildning inom teknikföretag.

Sådana insatser kommer också företagets interna forsknings- och utvecklingsarbete tillgodo. Företagens FoU arbete är en central drivkraft för omställning och konkurrenskraft i näringslivet. I de flesta koncerner och större företag sker dock kunskapsuppbyggande på en global arena, där utmaningen är att dra nytta av de bästa miljöernas specifika forskning och dess lösningar. Miljöer med spetsforskning i den globala framkanten av utvecklingen är således avgörande för teknologiföretagens lokalisering, och det gäller även Sverige. Satsningar på biobaserad ekonomi, smarta städer, transporter, life-science eller ESS i Skåne med mera kan leda till en långsiktig forskningsinfrastruktur och miljö som möjliggör strategisk samverkan mellan olika forskningsaktörer och näringslivet. Det har visat sig att den grundläggande forsknings- och teknologiutvecklingen sker

¹¹⁷ Folkbildningsrådet (2019). Folkbildning och regional kompetensförsörjning.

¹¹⁸ Tillväxtverket (2018). Regionala kompetensplattformar – en översikt av utvecklingsprojekten mellan 2013-2017

¹¹⁹ <https://www.oecd.org/migration/talent-attractiveness/>

¹²⁰ Tillväxtanalys (2017). The global mobility of skilled workers – lessons for Sweden.

¹²¹ Tillväxtanalys (2016). Högre utbildnings arbetslivsanknytning – en studie av andra länders satsningar. Serie: Svar direkt.

¹²² Produktion2030.

på få platser globalt, vilket tvingar fram riktade satsningar och prioriteringar i mindre länder som Sverige.¹²³

För nystartade företag och mindre företag är den nationella, regionala och lokala arenan ofta viktigare – även om det finns undantag. Att på ett enkelt sätt kunna etablera samverkansytor med universitet och högskolor är ofta avgörande. Utveckling av prototyper, testbäddar, fälttester och även labbformatet är exempel på samverkan mellan företag, näringslivet och universitetsforskningen.¹²⁴ För att verksamheter i hela landet ska kunna dra nytta av samverkan med extern kompetens behövs också formerna för samverkan över distans utvecklas.

Kunskap- och kompetensförsörjning utgör en egen prioritering i den befintliga nationella strategin. I stora delar är beskrivningarna fortsatt relevanta. Generellt för alla regioner gäller det att ta tillvara och kontinuerligt utveckla hela befolkningens kompetens för att tillgodose behoven på de regionala arbetsmarknaderna, för att främja företagande och entreprenörskap och därmed utveckling av nya varor, tjänster, organisationssätt och tekniska lösningar. På kort sikt behöver nya metoder för att hantera personalbrist och rekrytering inom samhällsviktiga funktioner utvecklas. För att förverkliga den inslagna riktningen mot ett hållbart samhälle behöver kontinuerligt kompetensutveckling och livslångt lärandet vara självklara inslag under hela arbetslivet. En mångfald av flexibla former av undervisning och lärande borde kunna utvecklas och tillhandahållas i hela landet inte minst genom digitala lösningar.

Planera utifrån funktionella samband

För att kunna utnyttja olika förutsättningar och tillgångar runt om i landet behövs ett långsiktigt perspektiv som inkluderar en balans mellan de tre dimensionerna – miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet. Den byggda miljön och dess rumsliga strukturer har stor betydelse för energi- och resursanvändningen. Bebyggelse som är sammankopplad på ett genomtänkt sätt underlättar rörelse och utbyte mellan invånare i olika stadsdelar, städer och i regioner. God tillgänglighet till omvärlden och nåbarhet inom staden har stor betydelse för samhällets utveckling. En ökad medvetenhet om dessa samband kan öka förståelsen för nyttan av olika investeringar och satsningar. Nya teknologier kommer att förbättra logistiken och minska transportkostnaderna, vilket leder till förändrade bosättnings- och lokaliseringsmönster lokalt och regionalt men även till förändrade res- och handelsmönster samt värdekedjor globalt. Inom havsplaneringen har forskare med hjälp av så kallad värdekedjeanalyser utvecklat verktyg som just utgår från relevanta aktiviteter och rumsliga samband mellan havs- och landområden som på så sätt ökar samhällsnyttan och minskar risker för potentiella målkonflikter.¹²⁵

För att kunna uppfylla regeringens ambition om ett ökat bostadsbyggande men samtidigt sträva efter hållbar utveckling behöver transport-, energiförsörjnings- och bebyggelseplanering samordnas. Fysiska strukturer och de inbördes sambanden mellan företagens lokalisering, bostäder, skolor och andra viktiga målpunkter i samhället lägger grunden för hur hållbart transportsystemet kan bli. Närhet mellan målpunkter inbjuder till att förflytta sig via gång eller cykel och gör därmed staden mer miljövänlig och tillgänglig för fler personer. Det är enklare att åstadkomma närhet i en tätare stad där bostäder och olika verksamheter är blandade. Av denna anledning gäller det att tänka i termer av närhet och funktionella samband när det är dags att förändra eller bygga nya delar av

¹²³ ESPON (2019). Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies.

¹²⁴ https://www.vinnova.se/contentassets/f7b65278f6274c11a2ad5d865896073d/vr_18_03.pdf.

¹²⁵ ESPON (2019). Maritime Spatial Planning and Lands-Sea interactions.

staden eller tätorten. Samtidigt är det inte en självklarhet att resandet blir lägre i staden. Det stora utbudet där kan locka till ett lika stort eller mer omfattande resande än i andra områden.

En långsiktigt hållbar ekonomisk utveckling berör inte bara städerna utan förutsätter också livskraftiga landsbygder. Funktionella relationer mellan städer och mellan stads- och landsbygder är betydelsefulla för en ömsesidig utveckling. På regional nivå har utformning och lokalisering av bostäder, verksamheter och andra målpunkter kring befintliga noder och stråk i transportsystemet stor betydelse för ett hållbart resande med ökad användning av kollektiva färdmedel samt gång och cykel. Planeringen på denna nivå kan bland annat handla om att identifiera utsatta områden som behöver ökad funktionsblandning och tillgänglighet till service.

En utvecklad koordinering av infrastruktur och bebyggelseplanering utgör en viktig del av samhällets strävan efter långsiktig hållbarhet och ökad robusthet. För att en sådan koordinering ska vara möjlig är en sektorsövergripande och funktionellt baserad planering en förutsättning. Den regionala nivån är tillräckligt stor för att synliggöra funktionella samband utan att överblicken förloras. Den regionala nivån är dock förhållandevis svagt utvecklad i Sverige. Att stödja regionernas arbete med ett mer utvecklat territoriellt och rumsligt perspektiv på det regionala tillväxtarbetet utgör därför en viktig del i att stärka en funktionellt baserad planering i Sverige. En stärkt regional planering bör kombineras med en tydlig vision och strategisk inriktning från den nationella nivån för en utvecklad samsyn mellan olika sektorer och beslutsnivåer.